

DRUŠTVENA ZNANOST I INTERPRETACIJA DRUŠTVENIH POJAVA

Postojana je i primjetljiva isključenost ili povučенost društveno-znanstvenih subjekata (znanstvenika i institucija) u govoru o aktuelnoj društvenoj zbilji koja je ispunjena kompleksnim fenomenima. Mi trenutno ne posjedujemo upotrebljive validne interpretacije društvenih procesa i pojava iz vlastitih istraživanja na osnovu kojih bismo mogli izvući neko prihvatljivo obavještenje ili znanje za orijentaciju i poduzimanje narednih koraka u funkcioniranju društva. Uopće ne postoje relevantne analize sa stanovišta sociologije, politologije, kulturologije, antropologije, demografije, ekonomije i sličnih nauka. Gotovo da je ugašen filozofijsko-znanstveni diskurs o bosanskohercegovačkoj zbilji. Sve analize i interpretacije dolaze sa strane u našu javnost i mi se pretvaramo u papagaje koji do besvijesti ponavljaju već negdje pripremljene stavove i na taj način ne razvijamo vlastitu interpretacijsku poziciju. To otvara prostor za stravične manipulacije. Mi još nismo interpretacijski preradili rat 1992–1995. protiv Bosne, pa ni aktuelne događaje koji nas prestižu u fenomenologiji pauperizacije i gubljenja perspektiva.

Stavovi za diskusiju i promišljanje

Prvo.

Da li smo svjesni stanja *ilegalnog funkcioniranja države Bosne i Hercegovine koja je vojnom agresijom i cinizmom internacionalne zajednice pretvorena u nefunkcionalan politički sistem u kojem su centralna tačka ustava etnije a ne građani?* Država **Republika Bosna i Hercegovina** je u periodu od 1992. do 1995. godine izvođena iz stanja legalnosti i pretvarana u stanje ilegalnog dogovaranja „zaraćenih strana“ pod kapom tzv. internacionalne zajednice i njoj potčinjenih domaćih političara. Izbacivanje Republike Bosne i Hercegovine u stanje ilegalnog postojanja provedeno je vojnom agresijom i pripremljenim pregovorima. Svi smo svjedoci da Dejtonski ugovor o miru nije ispunio većinu svojih sadržaja. Prognani se nisu vratili na prijeratne adrese. Državna imovina je „etničkom privatizacijom“ opljačkana i tako su etabrirane nove oligarhije koje se koriste etničkim, nacionalnim i religijskim naracijama za vlastiti prosperitet i dominaciju. Hiljade radnika je bačeno na ulicu i izigrano. Možemo li pokrenuti pitanje o legalnom stanju u našoj državi ili vraćanju države u legalno stanje?

Drugo.

Šta znači za državu Bosnu i Hercegovinu u perspektivi narodnjačka / etnička / pučka politika? Da li je to adekvatan politički odgovor (Bošnjaka, Hrvata, Srba) u povijesnom trenutku kada desnica oko Bosne pobjeđuje i jača? Može li narodnjačka politika sačuvati interes i pomoći napredak države Bosne? Moramo li imati još neku rezervnu političku mogućnost? Šta je s drugim političkim opcijama?

Treba imati u vidu da desnica širom Evrope diže svoj glas i nameće neke nove vrijednosti i ideologije, sasvim suprotne od onih koje smo poslije Drugog svjetskog rata gradili i

koncipirali. To je vidljivo u Srbiji, Hrvatskoj, Mađarskoj, Grčkoj, Austriji, Francuskoj, Turskoj. Sve to zahtijeva naše prilagođavanje političkom trendu koji mora biti određen interesom napretka Bosne. Stoga moramo uskladiti ili „uštimati“ nacionalnu i narodnu politiku, interes države Bosne i interese njezinih građana i naroda, državu razumijevati kao nedjeljivu i suverenu *cjelinu* i *naciju* u sistemu savremenih država/nacija, a narod posmatrati *holistički* kao biće koje u sebi ima mnogo karakteristika i izbjeći reduciranje naroda na jednu dimenziju.

Treće.

Zašto nije uspjelo postratno privlačenje investicija u Bosnu? U kakvom je odnosu aktuelni „politički sistem“ Bosne koji je oktroiran Dejtonom i investiranje kapitala u našu državu? Da li možemo nešto naučiti iz te korelacijske veze? Kako je bosansko društvo određeno kapitalizmom, postmodernim mentalitetom, nacionalnim ideologijama?

U svim narativima aktealne političke ekonomije naglašeno je da se primarno osigura investiranje u Bosnu i nova radna mjesta za mlade i nezaposlene ljude. Iz tog osnova se onda osigurava upravljanje i kontrola sistema. Ministarstvo vanjskih poslova mora pokrenuti svoju DKP mrežu i zadati obaveze diplomatskim predstavnicima da u svojim destinacijama pripremaju poslovnu saradnju. Važno je Ministarstvo za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose uključiti u konkretne projekte i kod domaćih poslovnih ljudi razviti duh pravljenja projekta za poslovnu saradnju i onda lobirati na njihovom ostvarivanju – institucionalno.

Četvrto.

Zašto političke partije nemaju precizne programe modernizacije, racionalizacije, scijentifikacije, denacifikacije, reorganizacije društva i državne strukture? Zašto vladajuće političke partije nemaju savremene vizije budućnosti ili zašto nas stalno treba katolicizirati, islamizirati, pravoslavizirati, etnicizirati – srbizirati, kroatizirati ili bošnjakizirati? Zar nismo dovoljno etnicizirani, pa nas neko dodatno mora „pojačati“ u etničkom određenju? Ili nismo po mjeri Bošnjaci, Hrvati i Srbi, pa nas treba dodatno ispuniti „pravim“ etničkim sadržajem?

Zašto političke partije nisu u stanju ponuditi opipljivu i dostižnu viziju budućnosti, razvoja i osiguranja slobode čovjeku na svakom pedlju Bosne. Vizija mora biti cjelovita i podrazumijevati obrazovanje, ekonomski razvoj, euroatlantske integracije, znanstveno-tehnološko pozicioniranje Bosne i dostizanje znanja savremenosti, otvaranje kanala saradnje za dijasporalnu zajednicu i formiranje ministarstva za dijasporu. Na taj način kulturno stanje građana Bosne počinje da se transformira iz površne zapuštenosti i primitivnosti ka evropskom racionalističkom pristupu svijetu.

Za ovo je neophodno imati svake godine ili polugodišnje „slike stanja“, odnosno ekonomske, politološke, socijalne, geopolitičke, finansijske, kulturno-antropološke procjene tokova u bliskoj i daljoj budućnosti.

Peto.

Zašto naše društvene i humanističke znanosti ignoriraju probleme i teška pitanja društvene zbilje i pretvaraju se u apologetske discipline zaleđenog uma?

Postoji primjetljiva isključenost ili povučенost društveno-znanstvenih subjekata (znanstvenika i institucija) u govoru o aktualnoj društvenoj zbilji koja je ispunjena kompleksnim fenomenima. Mi trenutno ne posjedujemo neke validne interpretacije društvenih procesa i pojava iz vlastitih istraživanja na osnovu kojih bismo mogli izvući neko prihvatljivo obavještenje ili znanje za orijentaciju i poduzimanje narednih koraka u funkcioniranju društva. Uopće ne postoje relevantne analize sa stanovišta sociologije, politologije, kulturologije, antropologije, demografije, ekonomije i sličnih nauka. Gotovo da je ugašen filozofijsko-znanstveni diskurs o bosanskohercegovačkoj zbilji. Sve analize i interpretacije dolaze sa strane u našu javnost i mi se pretvaramo u papagaje koji do besvijesti ponavljaju već negdje pripremljene stavove i na taj način ne razvijamo vlastitu interpretacijsku poziciju. To otvara prostor za stravične manipulacije. Mi još nismo interpretacijski preradili rat 1992–1995. protiv Bosne, pa ni aktuelne događaje koji nas prestižu u fenomenologiji pauperizacije i gubljenja perspektiva.

Potrebno je vratiti dostojanstvo građaninu i narodu (bošnjačkom, hrvatskom, srpskom... narodu) aktivnom kulturno-prosvjetnom djelatnošću na planu odgoja i obrazovanja kroz institucije državnog sistema. Neophodno je razviti bosansku interpretaciju svijeta života u kojem se nalazimo.

Prof. dr. Senadin Lavić,
glavni i odgovorni urednik časopisa *Pregled*

ETNOKRATSKI DISKURS I TRANSNACIONALIZIRANJE DEMOKRATIJE

Sredinom aprila 2014. godine Evropsko vijeće je na sjednici Odjela za vanjske poslove odbilo prijedlog hrvatske ministrice Vesne Pusić da se Bosni i Hercegovini dodijeli specijalni status kandidata, na osnovu kojega bi rješavanje niza postojećih preduslova za sticanje kandidatskog statusa bilo inkorporirano u sam proces pregovora. Hrvatska inicijativa slijedila je sličan prijedlog slovenačkog ministra Karla Erjavca iz februara iste godine. Vijeće Evropske unije potvrdilo je i ovom prilikom svoju opredijeljenost za prihvatanje Bosne i Hercegovine u evropsku „porodicu“, ali je akcent stavljen na zahtjev upućen lokalnom političkom rukovodstvu za preuzimanje odgovornosti za vlastite odluke i postupke. Umjesto radikalnijeg pristupa rješavanju bosanskohercegovačke krize u procesu pridruživanja, Vijeće je usvojilo još jedan „razvojni pakt“, kojim se zapravo političko obavezivanje EU struktura za snažniji angažman u Bosni i Hercegovini odlaže do uspostave novog rukovodstva, naročito u slučaju Evropske komisije koja će preuzeti mandat u oktobru 2014, dakle nakon izbora u BiH.

Bosna i Hercegovina se u ovom trenutku bori za svoje mjesto na „dnevnom redu“ različitih političkih institucija Evropske unije sa nizom dubokih problema koji potresaju samu Evropu kao i sve države eurosфере, članice, kandidate i potencijalne kandidate za članstvo. Krajem maja 2014, nakon izbora u 28 zemalja sa punim statusom članstva, sve institucije Evropske unije imajuće novo političko rukovodstvo. Izbori se ove godine odvijaju u okolnostima veoma ozbiljne ekonomske i finansijske krize EU koja je ukazala na čitav niz strukturalnih i institucionalnih nedostataka samoga projekta, naročito kada je riječ o tenziji u preraspodjeli nivoa suvereniteta između nacionalnih država članica i nadnacionalnih i transnacionalnih struktura Unije. Kriza je mobilizirala, sa jedne strane, mnoge političke i intelektualne aktere evropskih i vanevropskih država, stvarajući autentičan javni prostor za diskusiju mnogih elemenata evropskog projekta unutar nove globalne konstelacije, od fundamentalnih principa same ideje evropske zajednice, modaliteta i faza njene realizacije, do populističkih antievropskih pokreta desno, ali i lijevo orijentiranih, kao ponovno aktualizirane „čežnje za državom – nacijom“.¹ U tom smislu postaje od presudnog značaja sposobnost Evrope za transnacionalno demokratiziranje vlastitih političkih institucija, kao i javne sfere, o čemu su nedavno govorili Habermas, Nash i Fraser.²

Sa druge strane, mobiliziranje građana u mnogim evropskim i vanevropskim državama protiv rastućih društvenih nejednakosti, razaranja socijalne države, sve veće stope nezaposlenosti, naročito među mladima, novih diskriminirajućih formi zaposlenja koje diktira postojeće tržište rada, definira predmet kritike u neoliberalnoj koncepciji kapitalizma koji se odupire regularizaciji i temeljno uništava demokratske pretpostavke jednakopravnosti građana ovih društava. Okupirani

1 Pomenuću samo one najaktualnije: diskusiju koja se razvila između Jürgena Habermasa i Wolfganga Streecka (*Blätter für deutsche und internationale Politik*, maj 2013); manifest grupe intelektualaca predvođenih T. Pikettyjem objavljen u britanskom dnevniku *The Guardian* 2. maja 2014.; manifest njemačkih intelektualaca grupe *Glienicker* objavljen u *Die Zeitu* 17. oktobra 2013.; manifest udruženja *New Deal 4 Europe* čiji su potpisnici između ostalih Ulrich Beck i Claus Offe. U Italiji su se ovoj diskusiji priključili mnogi intelektualci, okupljeni oko časopisa poput *MicroMega* i *Reseta*, kao i autori poput Alberta Martinellija u knjizi „Bol nacije“ objavljenj u oktobru 2013. godine.

2 Jürgen Habermas naslovio je predavanje održano 1. maja 2014. na Univerzitetu u Princetonu „Transnationalization of Democracy. A European Experiment“, a Kate Nash i Nancy Fraser su upravo objavile knjigu *Transnationalization of the Public Sphere*.

trgovi kao izvorni prostor javnosti, različite *agorà*, od *Wall Streeta* do kijevskog *Majdana* i istanbulske *Taksim*, šalju ogorčenu, ali i jasnu poruku upozorenja vlastitim vladajućim strukturama, koja nakon dugo vremena donosi na internacionalnu ili, bolje rečeno, globalnu scenu, probleme i interese definisane u socijalnim i klasnim terminima.

Bosanskohercegovački trgovi su se priključili ovom talasu protesta već u junu 2013³, a naročito od februara 2014⁴. U tom smislu bi tekst zaključaka Evropskog vijeća od 14. aprila mogao imati dodatno značenje: u njemu se kaže da je „Vijeće prepoznalo javne proteste i pozive bh. građana za poboljšanjem društvene i ekonomske situacije u zemlji“, što „snažno prisiljava bh. institucije i izabrane lidere da uspostave odnos sa narodom, da se udruže sa civilnim društvom i obezbijede odgovorne i izravne odgovore na njihove legitimne zahtjeve“, ukazujući na „kolektivnu odgovornost svih bh. političkih lidera“.⁵ Ovaj stav podsjeća i upozorava na to da je osnovni nosilac suvereniteta jedne države narod kao politički subjekt, u smislu građanstva kao nosioca prava, sloboda i obaveza, uključujući i onu da delegitimira mandatare vlasti u demokratski uređenoj zajednici, ovaj put uz podršku EU institucija. Njime se fokus stavlja na odgovornost političkog izbora i djelovanja lokalnih aktera, partija i političkih lidera, ali prije svega građana, naročito u perspektivi oktobarskih izbora.

Pitanje povjerenja i odgovornosti političkih rukovodstava u Bosni i Hercegovini konstantni je predmet kritike domaće javnosti, evropskih i međunarodnih elita, ali bez konkretnog rješenja. Strukturalni model vlasti čija je paradigma kolektivno „troglavo“ predsjedništvo, uz „nultu instancu“ ureda visokog predstavnika, kojoj je pridodan i specijalni izaslanik Evropske unije, konstantno zama-gljuje stvarnog nosioca odgovornosti. Tako se neprekidno proizvodi situacija deresponsabiliziranja mandataru na svakom od nivoa vlasti: lokalni političari ponašaju se na nezreo način, poput djece koja ispituju „dokle možemo“, prije nego što bude iskorišteno, na primjer, pravo ingerencije visokog predstavnika; istovremeno specijalni predstavnici prebacuju odgovornost na lokalno rukovodstvo, tako da sâmo njihovo prisustvo postaje upitno. Ova neodgovornost u ponašanju nosilaca najviših državnih (i specijalnih) funkcija omogućena je upravo postojanjem više instance u hijerarhiji autoriteta, koja onda „dopušta“ ispipavanje granica, kao da je upravljanje državom virtualna igra bez posljedica na konkretne ljudske živote, uz uvjerenje u beskrajnu strpljivost i otpornost politički apatičnih građana.

Struktura države prema modelu „dva entiteta, Distrikt Brčko, Federacija podijeljena na kantone“, ne bi morala, međutim, neophodno da koči donošenje važnih odluka i zakona ukoliko bi institucije funkcionirale barem prema principu efikasnosti spram zadanih ciljeva, administrirajući teritorij i stanovništvo na različitim nivoima, od snažne lokalne autonomije prema centru, uz pretpostavku konsenzusa spram osnovnih vrijednosti i principa demokratskog uređenja zajednice.

3 Junski protesti iz 2013. mogli bi se razumjeti kao prva ozbiljna manifestacija građanskog nezadovoljstva i neposlušnosti u BiH od rata, čiji je povod bio zastoj u regulaciji zakona o upisu u matičnu knjigu rođenih, to jest sticanju državljanstva novorođenih članova društva. Slučaj bolesne djevojčice, kojoj nije mogla biti pružena njega izvan zemlje jer nije imala putovnicu, pokrenuo je pravi talas nezadovoljstva i protesta. O protestima u BiH piše i Göran Therborn u posljednjem broju *New Left Review*, u tekstu „New Masses? Social Basis for Resistance“.

4 Početak februarskih protesta bio je, za razliku od prethodnih slučajeva, obilježen upotrebom nasilja, ali i voljom građana da se zahtjevi artikulišu i koordiniraju u mnogim bh. opštinama. Analiza ovih protesta zahtijevala bi daleko veći prostor no što je to ovdje moguće.

5 „Council conclusions on Bosnia and Herzegovina“, Foreign Affairs Council Meeting, Luksemburg, 14. 4. 2014.

Mnoge države imaju razvijenu strukturu lokalne autonomije, poput Italije koja je uređena u 20 regija, 110 provincija i ogroman broj opština, gdje su za svaki od nivoa definisane suverene kompetencije. Bosanskohercegovački problem u ovom smislu tiče se zapravo nedostatnog definisanja vlastitog državnog, građanskog i demokratskog identiteta.

Bh. društvo čini se zaustavljeno u vremenu nakon šoka ratnih zbivanja, uklješteno između kontranaracija, nesposobno da izvuče nove argumente koji su u stanju da rekonstruišu zajednički projekat koji bi imao smisla za budućnost novih generacija. Građani ove države do sada nisu imali prilike ni da se izjasne o svojoj državi – ne državi nacija, već državi građana – i njenom principijelnom uređenju, na primjer da li žele *republiku* Bosnu i Hercegovinu. Od samog početka demokratske tranzicije, koja je prethodila ratovima 1991–1999, bio je perpetuiran u svim republikama federalne države kulturalni (etnički, lingvistički, orijentalni⁶) model nacionalizma, kojeg karakterizira istaknuta uloga političkih i intelektualnih elita zajednica, na račun političkog građanskog modela demokratije. Instrument referenduma korišten je i koristi se prije svega u populističkoj varijanti nacionalizma, gdje je „narod“ koji izražava svoju suverenu volju baziranu na principu samoodređenja najčešće izmanipuliran od političkih i intelektualnih elita. Osnovni strukturalni deficit u ovim slučajevima je nedostatak vremena potrebnog za sticanje institucionalizirane političke demokratske kulture koja bi onemogućila propadanje u spiralu nasilja i stvorila uslove za rješavanje sukoba i kontroverzija mirnim putem. Za nas koji smo proživjeli sve etape prve demokratizacije jugoslavenskih društava, a onda i ratove i njihove posljedice, slični modeli su izravno prepoznatljivi u trenutnoj ukrajinskoj krizi, uključujući i obeshrabrujuće dispozitive za rješavanje ovog tipa sukoba na evropskom i globalnom nivou.

Bosna i Hercegovina je mala država „jugoistočne“ ili „balkanske“ Evrope, sa manje od 4 miliona stanovnika, što je demos srednje velike metropole. Strukturalno uređenje države prema Daytonu ne favorizira usklađenost i efikasnost institucija države i njenu sposobnost administriranja i upravljanja, i to je činjenica. Dejtonski sporazum može se kritikovati iz najrazličitijih uglova: ko ga je potpisao, na kojim političkim kompromisima je zasnovan, na koji način je implementiran, kakav okvir državnog uređenja je stvorio itd. I pored mnoštva negativnih odgovora na ova brojna pitanja, Dejtonski sporazum kao i Vašingtonski koji mu je prethodio neodvojivi su od konteksta u kojemu su ostvareni.⁷ Dayton je svakako stvorio prostor za utemeljenje mira i sačuvao državnost Bosne i Hercegovine, što je u datom kontekstu već bilo ogromno.

Stavimo privremeno na stranu ulogu i odgovornost velikih političkih aktera kao što su UN i Evropska zajednica/Evropska unija, za efekte implementacije Daytonom „skiciranog“ ustava države BiH u posljednjih gotovo dvadeset godina. Fokus se prebacuje na ulogu i djelovanje a. političkih aktera na lokalnom nivou; b. aktera civilnog društva u širem smislu, kao i c. na dinamiku političkih i društvenih odnosa u okviru regionalnog konteksta zemalja „Jugosfere“ ili „Zapadnog Balkana“. Obzirom na zatečenu situaciju u decembru 1995. kada je Sporazum zvanično ratificiran u Parizu, iz startne pozicije razorene bh. države i društva uništenog troipogodišnjim ratom (agresijom / odbrambenim ratom / građanskim ratom), u tom trenutku nije se mogla ni zamisliti

6 Navešću samo neke od osnovnih teorijskih pristupa ovoj temi: Anderson 1983.; Brubaker 1961.; Gellner 1991.; Smith 1995.

7 Dejtonski sporazum rezultat je neke vrste *conclave* – glavni politički akteri jugoslavenskih ratova, Izetbegović, a prije svega, Tuđman i Milošević, zatvoreni su u američku vojnu bazu zajedno sa svojim političkim svitama dok nisu potpisali ovaj sporazum, kojim su stvoreni uslovi za uspostavu kakvog-takvog mira na prostoru Bosne i Hercegovine.

neka evropska integrirajuća perspektiva. Pa ipak u kratkom vremenskom luku Bosna i Hercegovina se i formalno priključuje procesima europeizacije i evropske integracije, kada 2003. godine u Solunu dobija status potencijalnog kandidata.

Proces europeizacije kao i proces pridruživanja dvije su osnovne dimenzije evropskih integracija.⁸ Prvi je uslov drugome: što je veći stepen izgradnje i harmonizacije institucija u zemljama koje su formalno izrazile volju za pridruživanjem i kandidirale se za članstvo, sa EU standardima (koji se takođe neprekidno mijenjaju), jača i stepen uvezanosti i međusobne odgovornosti zemlje kandidata / potencijalnog kandidata sa Briselom, kao i sa svakom pojedinom zemljom članicom. Pitanje statusa odnosi se na niz formalnih barijera koje je neophodno doseći i prevazići da bi se stepen integracije statusno promijenio. Danas je za Bosnu osnovni problem kako se pomoći sa mrtve tačke, zastoja, pa i nazadovanja u ovim komplementarnim procesima, u situaciji kada EU odbija kreiranje nekog „specijalnog“ programa za svog neuspješnog člana, i od nje se ne može ništa očekivati: i samu Uniju očekuje radikalna demokratska transformacija i definiranje vlastitog političkog identiteta.

Bosna i Hercegovina, kao sudbinska zajednica njenog naroda, njenih nacija i nacionalnosti, njenih građana,⁹ čini se dodatno uvezana, na paradoksalan način, iskustvom rata devedesetih godina. Jasno je da uzroci i posljedice ovoga rata, a naročito silina nasilja putem kojeg se on manifestirao, kontinuirano onemogućuju efikasno funkcioniranje političkih i socijalnih institucija na nivou države. Nema slike o budućnosti, iz prezenta se neprestano osvrće ka neposrednoj prošlosti koja je pomutila prethodna pozitivna iskustva bosanskohercegovačke tradicije, kao što je politika „etničkog čišćenja“ iscertala unutar teritorija nove granice između grupa, neutemeljene u prethodnoj historiji. Opet, zajedničko socijalno i kulturno iskustvo, zasnovano na tradiciji socijalne i teritorijalne bliskosti i interakcije različitih vjerskih i nacionalnih identiteta, opstaje i nakon tako tragičnih događaja iz bh. povijesti, kao što je onaj najsvježiji – genocid počinjen u Srebrenici. Urbani pejzaž kojeg odlikuje ovaj pluralizam, a koji ponovno niče tamo gdje je bio uništen, iz ruševina Ferhadije u Banjoj Luci, ili pravoslavne crkve u Mostaru, još uvijek je nezamisliv u razvijenim državama Zapadne Evrope.¹⁰ U tom smislu ova država ima šta da ponudi Evropi ukoliko bude u stanju da prepozna kvalitete koji je izdvajaju, uz javno i jasno suočavanje sa katastrofalnim posljedicama etnokratskog diskursa i politike nacionalne i rasne isključivosti, nespojivim sa Shumanovim idealima mira, prosperiteta i pravde. Kao što je i evropski model danas u dilemi između paradigmi „utvrde“ i „otvorenog grada“¹¹, a oba pripadaju njegovoj povijesnoj građi, tako se i građani Bosne i Hercegovine moraju odlučiti o vlastitim vrijednostima i njihovoj argumentaciji i realizaciji.

Novi pokreti izazvani socijalnim beznađem građana počeli su da stvaraju novu sferu javnosti u ovoj državi, te da definišu potrebe i interese individua i grupa na nekim drugim osnovama u odnosu na one koji su doveli do prethodnog razaranja društva.¹² Politička artikulacija ovih potreba

8 Za teorijsko i empirijsko interdisciplinarno razmatranje procesa europeizacije i evropske integracije pogledati između ostalog Delanty 1995.; Delanty and Rumford 2005.; Favell and Guiraudon 2011.; Garcia 1993.; Habermas J. 2011.; Medrano 2003.; Rumford 2002, 2008, 2009.; Scartezzini 2007.; Zielonka 2006.

9 O „terminološkom haosu“ u definisanju pojmova naroda, nacije, etnije, građana pisali su, između ostalog, Geertz 1998. i Brubaker – Cooper 2000.

10 U Italiji ni predstojeća manifestacija EXPO 2015 nije dovoljna motivacija da bi se dopustila izgradnja džamije, a naročito minareta, kao simbolički još uvijek neprihvatljivog elementa *skylinea* evropskih gradova.

11 Sassen, S. (2014), “Abbiamo chiuso un sogno in un bunker”, La Repubblica, 8 maggio.

12 O razaranju društva pisala sam u knjizi *Od razorenog ka otvorenom društvu*, Sarajevo, Rabić, 2014.

i interesa mogla bi biti prvi korak ka boljoj, evropskoj i kozmopolitskoj Bosni i Hercegovini, kao i poruka političkim vođama da građani ove zemlje nisu više ni otporni, ni apatični, i da je njihovo strpljenje isteklo.

Literatura

1. Anderson, B. (1983), *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London – New York.
2. Brubaker, R. (1996), *Nationalism reframed*, Cambridge University Press, Cambridge.
3. Brubaker, R., Cooper, F. (2000), „Beyond ‘Identity’”, *Theory and Society*, 29, str. 1–47.
4. Delanty, G., Rumford, C. (2005), *Rethinking Europe*, Routledge, London.
5. Delanty, G. (1995), *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, St Martin’s Press, New York.
6. Favell, A., Guiraudon, V., ur. (2011), *Sociology of the European Union*, Palgrave Macmillan, London.
7. Garcia, S., ur. (1993), *European Identity and the Search for Legitimacy*, Pinter, London.
8. Gellner, E. (1991), *Nations and Nationalism*, Oxford, Blackwell.
9. Habermas, J. (2012), *The Crisis of the European Union*, Polity, Cambridge.
10. Martinelli, A. (2013), *Mal di nazione. Contro la deriva populista*, Università Bocconi Editore, Milano.
11. Medrano, J. D. (2003), *Framing Europe. Attitudes to European Integration in Germany, Spain and the United Kingdom*, Princeton University Press, New Jersey.
12. Nash, K., Fraser, N. (2014), *Transnationalization of the Public Sphere*, Polity, Cambridge.
13. Rumford, C. (2002), *The European Union. A Political Sociology*, Blackwell, Oxford.
14. Rumford, C. (2008), *Cosmopolitan Spaces. Europe, Globalization, Theory*, Routledge, London.
15. Rumford, C., ur. (2009), *The Sage Handbook of European Studies*, Sage, London.
16. Sassen, S. (2014), “Abbiamo chiuso un sogno in un bunker”, *La Repubblica*, 8 maggio.
17. Scartezzini, R. (2007), *European citizenship: theories, arenas, levels*, Indiana University, Nomos.
18. Sekulić, T. (2014), *Od razorenog ka otvorenom društvu*, Rabic, Sarajevo.
19. Smith, A. D. (1995), *Nations and Nationalism in a Global Era*, Polity Press, Cambridge.

20. Streeck, W. (2013), *Tempo guadagnato. La crisi rinviata del capitalismo democratico*, Il Mulino, Bologna.
21. Therborn, G. (2014), "New Masses? Social Basis of Resistance", *New Left Review* 85, januar-februar, str. 7–14.
22. Zielonka, J. (2006), *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*, Oxford University Press, New York.

Doc. dr. Tatjana Sekulić

KOJE I KAKVE REFORME PREDUZETI DA BI BOSNA I HERCEGOVINA UBRZALA SVOJ PUT INTEGRACIJE U EVROPSKU UNIJU

O bosanskohercegovačkom društvu dosta je napisano, uspostavljene su teorije i konstatirano je stanje. Pitanje je šta se to može novo reći i definirati u teorijskom smislu. Možda za stanje bosanskohercegovačkog društva najbolje odgovara termin koji je Antonio Gidens upotrijebio „blokirano društvo“. Blokirana društva su ona društva u kojima se odvija besciljna tranzicija ili neprogramirane i stihijske promjene. Za Gidensa su blokirana društva ona društva u kojima su promjene potrebne i očigledne ne samo većini građana već i većini stručnih promatrača, ali u kojima urođeni konzervativizam, postojeći interesi, ili oboje, sprečavaju uvođenje neophodnih promjena¹.

Mnogo je reformi preduzeto u BiH, ali nisu dale cilj. Veliki dio planiranih vrijeme je prevazišlo, pogotovo što je Evropa odnosno svijet suočeni sa velikom ekonomskom krizom. Ta kriza dovela je u većini zemalja do radikalnijih i značajnijih ekonomskih i socijalnih promjena. Pristupni put BiH evropskim integracijama formuliran je prije krize. Sami koraci koje je potrebno preduzeti su već prevaziđeni i ne mogu dati pozitivne efekte. Zato ih je nužno iznova i na veoma aplikativan način definirati i izvesti u normativnom, akcionom i organizacionom smislu. Pri tom se ne misli na promjenu politike EU u procesu pridruživanja koja je stabilna i koja podrazumijeva prije svega procedure. Također je vidljivo da je politika EU prema BiH neproduktivna i blokirajuća, a ne motivirajuća. Za to je odgovorna sama EU jer nameće kriterije BiH koje nije nametnula nijednoj drugoj zemlji u procesu pridruživanja. Zato se sa pravom može konstatirati da EU blokira put BiH na njenom putu umjesto da traži motivirajuće snage i aktere i da prilagodi procedure samom cilju.

Dakle, bh. društvu je potrebna drugačija strategija promjena od ponuđenih kao i drugačije ili za naše uvjete nove ekonomske, socijalne i javne politike kako bi izašla iz stanja stagnacije i krenula putem reformi i to programiranih i željenih sa pozitivnim ishodom po poziciju i socijalnu egzistenciju građana.

Najveća prepreka evropskim integracijama je u općoj i raširenoj svijesti i otporu promjenama. Stare navike i tradicija te nespремnost na promjene nije samo karakteristika političkih subjekata ili stranaka već opće raspoloženje građana. Građani su nespремni za novi sistem i poredak, i pravni i politički, koji nameće okove koji su po formi reformski, a u suštini zadržavaju stanje *status quo* ili nepromijenjenih odnosa. Monopol je u suštini uhodani sistem diktature koju naše političke snage ili etnonacionalne stranke koriste i kojom uspješno vladaju već dvadeset godina.

Diktatura ima monopol na sredstva, ali i na procese. Demokratija upravlja i usmjerava procese ali ka željenom cilju, a to je pravo čovjeka i građanina. Taj hod od diktature do demokratije nije samo tranzicijski već organizacijski i suštinski. Demokratija nije uvedena i ostvarena dolaskom na vlast kroz višestranački model. Demokratija je stanje društva u kome se prava čovjeka i građanina ostvaruju i koja se povećavaju sa stepenom demokratskih procesa.

1 Gidens, E. (2009), *Evropa u globalnom dobu*, Clio, Beograd, str. 55.

Naše opće zaziranje od promjena je i razumljivo, ali nije dovoljno objašnjeno. Ono što je javna slika tranzicije i promjena te evropskih integracijskih vrijednosti svodi se na to da te promjene nisu dale ništa novo niti korisno zemljama koje su članice iz okruženja. Takva pojednostavljena slika i stvorena javnost kod građana legitimira kočničare promjena da se stanje mijenja, a da se ništa ne promjeni, da je politika nadmoć nad svim drugim društvenim procesima i sferama i da je monopol i vlast jedina moć koja je evidentna i vlastita na prostoru i u okviru političkog vladajućeg establišmenta.

Do sada su građanima nuđeni različiti bezlični reformski modeli – ekonomski, socijalni, politički – koji su u suštini pothranjivali stare podjele i ostanak na zatečenom društvenom stanju odnosa i procesa.

Unaučnom ili društveno-analitičkom smislu nužno je kazati da su potrebne radikalne metode za izlazak iz sadašnjeg stanja i raskid sa našom političkom, ekonomskom i socijalnom prošlošću i praksom.

Umjesto nuđenog tržišnog ekonomskog sistema potrebno je uvesti otvoreni ekonomski model, nekontroliran od države i političkih elita, okrenut tržištu i konkurenciji uz jasna i unaprijed od države uspostavljena pravila koja obavezuju i ekonomske subjekte ali i državu na njihovo provođenje i poštivanje. Privatizacijski, tajkunski, monopolni koncepti nisu dali nikakav pozitivan rezultat i zato ga je nužno napustiti, a ne popravljati.

Potrebno je osloboditi socijalni kapital i plasirati ga kao javnu uslugu i sastavni dio ekonomskog slobodnog sistema i tržišta, ne svoditi socijalni kapital na potrošnju i njegovo umanjivanje plasmanom samo kroz socijalne vidove. Ulaganje u ljudski kapital obezbjeđuje jednakost šansi, povećava konkurentnost privrede i doprinosi većoj jednakosti i to je najveća prednost zemalja u razvoju pa i nas.

Neophodno je snažno afirmirati i ojačati nevladin sektor kao oblik putem koga građani iskazuju svoj interes i potrebe. Društveni aktivizam podrazumijeva promjenu načina života, promjenu političkog, ekonomskog i socijalnog sistema te promjenu pozicije čovjeka u društvu. Nevladin sektor je zato korektiv i snažan kontrolor državnih funkcija a time i politička demonopolizacija javne sfere društva.

Potrebno je privatizirati ili personalizirati javne usluge države i na taj način demonopolizirati državu. U tom procesu državu ograničiti na vršenje općeg nadzora nad funkcioniranjem tržišta, na sprečavanje monopola i obezbjeđivanje garancija za ugovore koje postižu zainteresovane strane. To znači da je nužno privatizirati javne usluge, a ne dati monopol državi na njih. Država nije otjelovljenje javnog sektora. Iskustvo funkcioniranja države i pozicije građana u javnom sektoru nam je znano i ono je na najnižoj razini i uskoro će postati neodrživo (recimo, nužna je privatizacija ili personalizacija usluga telekoma, zdravstvenog sektora, obrazovnog sistema, socijalnih usluga, sve do sporta).

Neki teoretičari takav model nazivaju radikalnom filozofijom slobodnog tržišta. Država, prema *Lisabonskim direktivama*, u oblasti socijalnih usluga mora biti usredotočena na tržište i tržišnu efikasnost svojih usluga (po čemu se razlikuju diktature od demokratija već po ulozi države u javnom sektoru). Personalizacija ne znači nužno privatizaciju. Kod nas vlada samo gruba forma privatno-državno. Nužno je uspostaviti model projektno, javno, partnersko, ugovorno, dioničko, suvlasničko.

Socijalne usluge, pogotovo zdravstvo i školstvo kao najveći sektori, moraju biti personalizirani, a da korisnici imaju mogućnost da utječu na njih.

Korisnici i konzumenti socijalnih usluga više ne pristaju biti nevažni učesnici u tržišnim igrama segmentacije i manipulacije. Žele da se njihov glas čuje i da usluge koje im se nude budu više usklađene s njihovim konkretnim životnim potrebama.

Nužno je uspostaviti istinsko tržište rada, a ne blokirati ga. Sadašnji zagovornici sigurnosti rada nemaju viziju ni sadašnjosti ni budućnosti. Zato je nužna cjelovita reforma tržišta rada. Mnoštvo propisa otežava osnivanje i rad firmi, socijalna politika uspostavljena je nedistributivna. Oni koji imaju posao dobro su zaštićeni i ne dopuštaju konkurenciju znanja i veće efikasnosti. Sindikati su glavni izvor otpora reformama.

Putem tržišta rada potrebno je stvoriti novi socijalni plan za izlazak iz siromaštva. Tržište rada je uvjet uključenosti čovjeka u društvo. Svakodnevni život ljudi trpi društvene promjene kao i ekonomski poredak, zato je nužno prihvatiti drugačiju i bržu socijalnu pokretljivost i društvenu stratifikaciju putem tržišta rada kao glavnog generatora socijalne pokretljivosti i rastuće ekonomske nejednakosti.

I na kraju i ne kao posljednje, već kao skup mjera, nužno je otvoriti se za strani kapital i ulaganja na novi način. Naše kompanije, umjesto da traže strateške partnere i ulagače za promjenu proizvoda, posežu za prodajom svojih nekretnina.

Otvaranje za strani kapital nije po logici šta nudite, već putem programa ali i vizijskih sloboda kapitala. Nužno je ostaviti predrasude iza nas (svi se danas bore za arapski ili kineski kapital, a mi mu gledamo u historijsku vizuru, a ne porijeklo i vrijednost). To podrazumijeva liberalizaciju uvjeta rada i poslovanja, ali i smanjenje utjecaja države na tokove novca i dobiti.

Također, kao dio socijalne strategije nužna je modernizacija socijalnog modela koji je uspostavljen u sferi penzionog sistema. Suviše se troši na stare osobe, a premalo ulaže u mlade. Potrebno je redefinirati i uspostaviti održiva dva ili tri penziona modela, produžiti radni vijek, teret osiguranja prenijeti na participanta a rasteretiti kompanije, smanjiti ulogu i utjecaj države na penzioni sistem kojim probleme socijalne politike prevaljuje na teret radnika i na taj način kupovanje socijalnog mira i izbore.

Suočavanje sa velikom ekonomskom krizom navelo je zemlje članice Evropske unije da na jedinstven način sačine dokument prevazilaženja ili izlaska iz ekonomske i socijalne krize u koju su potonule početkom 2010. godine. Taj dokument je poznat pod nazivom *Lisabonska konvencija* ili *Lisabonske direktive* kojih su se dužne pridržavati sve zemlje članice, ali zemlje kandidati za članstvo u Evropskoj uniji.

Kao model za nužne reforme bh. društva uzeli smo lisabonski model koji su usvojile zemlje Evropske unije i čije direktive bezrezervno provode zemlje članice kako bi smanjile siromaštvo i socijalne nejednakosti, te definirale i izvele nove socijalne politike i uspostavile privredni rast i otvorile veći broj radnih mjesta. Lisabonski dokument navodimo u njegovoj osnovnoj teznoj izvedbi da bi se razumjela radikalnost potrebnih promjena u BiH i njenoj ekonomskoj i socijalnoj funkciji.

Postindustrijsko socijalno društvo²

1. Mjere koje se provode zasnivaju se na preventivnoj socijalnoj brizi i ulaganju u ljudski kapital. Pristup sigurnosne mreže i dalje se primjenjuje, ali zajedno sa efikasnijim mjerama. Socijalna politika je usmjerena ka pozitivnim životnim vrijednostima.
2. Promjene načina života postaju osnovna briga u okviru socijalnog sistema. Da bi se obezbijedili pozitivni ishodi, primjenjuju se podsticaji i sankcije. U ostvarivanju takvih ishoda, koji trebaju biti usmjereni na stjecanje značajnih ishoda, na stjecanje značajnih sloboda, koriste se provjereni demokratski mehanizmi.
3. Socijalni sistem je tako postavljen da doprinosi većoj solidarnosti, ali, prije svega, uklapanju raznolikosti kulture i načina života u čvrsto zajedničko društvo. Stvaranje takve ravnoteže i obezbjeđivanje punog učešća manjinskih grupa predstavlja osnovni društveni problem.
4. Praktično u svim oblastima socijalnog sistema prava idu zajedno sa obavezama i odgovornostima. No, kada se ostvare, prava se ne mogu jednostavno podrazumijevati. Moguće je da dođe do potrebe njihovog reformiranja, a mogu biti i neposredno ugrožena (poput slobode govora).
5. U ostvarivanju njihovih prava korisnicima socijalnog sistema je na raspolaganju niz mehanizama kao što su raspoloživost informacija, personalizacija usluga i pravo izbora.
6. Mjere su usmjerene na tranzicione probleme u životu ljudi. Većina tih problema ne mogu se predvidjeti, ali su često i posljedica svjesno donesenih odluka. Cilj socijalne politike je ulaganje u sposobnosti ljudi i ona je, kad god je to moguće, dugoročnog karaktera.
7. Nastavku i stjecanju višeg nivoa obrazovanja kao i učenju tokom čitavog života pridaje se veliki ekonomski i društveni značaj.

Prof. dr. Salih Fočo

² Gidens, E. (2009), *Evropa u globalnom dobu*, Clio, Beograd, str. 133.

POLITIČKA EKONOMIJA TRANZICIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Socijalistička federativna republika Jugoslavija (SFRJ), i Bosna i Hercegovina kao njen integralni dio, u periodu 1945–1991. bila je jedina zemlja (od 1950) sa ustavom utvrđenim modelom upravljanja zasnovanim na samoupravljanju. Taj sistem je napušten raspadom Jugoslavije, ali je sa stanovišta istorijskog eksperimenta društvenog uređenja bio jedan od najinteresantnijih iskoraka u posljednja dva stoljeća istorije države i prava. SFRJ je bila pretežno tržišno orijentisana ekonomija, sa značajnim dostignućima u razvoju ljudskog kapitala i ekonomija republika koje su je činile. U teorijskom smislu u periodu postojanja SFRJ u oblasti ekonomske nauke najznačajnije doprinose analizi dometa i slabosti društvene svojine i samoupravljanja dali su Branko Horvat i Aleksander Bajt.¹

Formalno posmatrano, raspadom SFRJ politički suverene zemlje i ekonomije prolazile su i još uvijek prolaze kroz proces ekonomske transformacije, čiji je integralni dio društvena promjena koja podrazumijeva nastajanje, uz političke, i ekonomskih elita u zemljama/nacijama. Ovaj fenomen, koji je prisutan u gotovo svim bivšim socijalističkim ekonomijama, gotovo u cijelosti je zanemaren iz analiza, posebno ekonomskih, i u teorijskom i praktično-političkom smislu dovodi do velikih zabluda u procjenama stvarnih dometa reformi i mogućnosti realizacije ciljeva razvoja na održivim osnovama.

Ekonomska pozicija Bosne i Hercegovine na početku tranzicije

Početak tranzicije iz ekonomskog sistema zasnovanog na društvenom vlasništvu u okviru bivše SFRJ te pretvaranja društvene svojine u državnu tokom rata 1992–1995.² na tržišnu ekonomiju u Bosni i Hercegovini korespondira zaključivanju Mirovnog sporazuma u Parizu (decembar 1995) i prijemom Bosne i Hercegovine u članstvo Svjetske banke (mart 1996). Početna pozicija bh. ekonomije u odnosu na ostale zemlje bivše SFRJ, kao i ostale zemlje u tranziciji, bila je daleko nepovoljnija uzevši u obzir razmjere ratnih razaranja. Tokom rata u Bosni i Hercegovini ubijeno je najmanje 102.622 osobe³, oko 250.000 osoba su vojni i civilni invalidi rata, izgubljeni bruto domaći proizvod (BDP) u periodu 1992–1995. iznosio je oko 30 milijardi USD u dolarima iz

1 Horvat, Branko (1983), *Politička ekonomija socijalizma*, Globus, Zagreb; Horvat, Branko (2001), *Ekonomika ubrzanog razvoja*, Forum Bosnae 12/01, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo; Bajt, Aleksander (1988), *Samoupravni oblik društvene svojine*, Globus, Zagreb.

2 Zakon o pretvaranju društvene u državnu svojinu u Bosni i Hercegovini je donesen 1994. godine.

3 Čekić, Smail (2009), *Research of Genocide Victims, With a Special Emphasis on Bosnia and Herzegovina – Problems and Issues in Scientific Theory*, Methods and Methodology, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 88–89. Minimalan broj ubijenih tokom rata u BiH istaknut u gornjem tekstu (102.622) je naveden u jednom od izvora koji su citirani u Čekićevoj knjizi, tačnije u: Tabeau, Ewa – J. Bijak (2005), “War – Related Deaths in the 1992-1995 Armed Conflict in Bosnia and Herzegovina: A Critique of Previous Estimates and Recent Results“, *European Journal of Population*, Springer; dok Čekić, također, navodi i procjenu od 200.000 ubijenih osoba u BiH prezentiranu u sljedećem izvoru: Blum, Rony, Gregori H. Stanton, Shira Sagi, Elihu D. Richter (2007), „‘Ethnic Cleansing’ Bleaches the Atrocities of Genocide“, *European Journal of Public Health*, Oxford, str. 1–6.

1990,⁴ a razaranja poslovne imovine, bolnica, škola, univerziteta, kulturnih ustanova, cestovne i željezničke infrastrukture i stambenog fonda procjenjivana su u rasponu od 30 do 45 milijardi USD. Premda je, prema podacima jednog od predstavnika međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, gospodina Donalda Haysa, u poslijeratnom periodu (do 2005) u ovu zemlju uloženo oko 14 milijardi USD, sasvim je jasno da su ratni gubici, prije svega u ljudskom kapitalu a potom i fizičkom kapitalu, daleko nadmašili pomoć koju je Bosna i Hercegovina dobila u poslijeratnom periodu. Niti jedna država u Evropi ne može se uporediti sa Bosnom i Hercegovinom po intenzitetu i stepenu razaranja u periodu poslije Drugog svjetskog rata, pa se ovi podaci sa naučnog stanovišta ne smiju zanemarivati kada se vrše poređenja položaja i dostignuća u tranzicijskom periodu Bosne i Hercegovine, susjednih zemalja kao i svih ostalih zemalja u tranziciji.

Politička ekonomija tranzicije u Bosni i Hercegovini

Politička ekonomija tranzicije u Bosni i Hercegovini neposredno je izvedena iz njene institucionalne i etničke strukture i uglavnom je bila zasnovana na dominantnom učešću entiteta i dominantnih etničkih grupa. Analizu problema koji su proistekli iz entitetski i etnički bazirane ekonomske tranzicije i, posebno, privatizacije kao jednog od njenih najznačajnijih segmenata prezentirao sam u poglavlju knjige koju je nedavno publikovao Longo Editore.⁵ U ovom tekstu ističem jedan od vrlo važnih, ustvari najvažniji dio procesa tranzicije koji se najčešće zaboravlja/zapostavlja u analizama onoga šta se dešavalo i dešava u zemljama u tranziciji i, posebno, u Bosni i Hercegovini. Ključni faktor procesa tranzicije jeste zakonsko i institucionalno uređenje koje definiše legalni okvir i izvedena prava nosioca procesa tranzicije u tom okviru. U Bosni i Hercegovini ključni akteri procesa tranzicije jesu entitetske strukture, a efektivno tri konstitutivna naroda koja čine većinsko stanovništvo ove zemlje.

Premda je vanjskotrgovinski režim definisan i usvojen na državnom nivou, kao i monetarni režim i ubiranje indirektnih poreza (od 2005) efektivna vlast je zakonima o privatizaciji u oba entiteta data entitetima. Iz entitetski usvojene zakonske regulative u procesu privatizacije, formalno postojanje Zakona o politici stranih direktnih ulaganja na državnom nivou nije podrazumijevalo efektivne instrumente provođenja ovog zakona na istom nivou vlasti, već njegovu isključivu realizaciju na entitetskom nivou, i na taj način u osnovi štetnu međuentitetsku konkurenciju u privlačenju stranih ulaganja. U Federaciji BiH je Zakonom o privatizaciji preduzeća i institucionalnom podjelom odgovornosti za provođenje privatizacije data vrlo značajna ovlast za provođenje privatizacije (malih, srednjih i jednog broja velikih preduzeća) kantonalnim agencijama

4 Prema Statističkom godišnjaku BiH, 1992. vrijednost BDP Bosne i Hercegovine u okviru SFRJ 1990. godine, pretvorena po tadašnjem prosječnom zvaničnom kursu USD/YUD, iznosila je 10,7 milijardi USD. Svjetska banka je procijenila na približno 1,2 milijardi USD. Vidjeti u: The European Commission and the World Bank, „Bosnia and Herzegovina – 1996-1998 Lessons and Accomplishments – Review of the Priority Reconstruction Program and Looking Ahead Towards Sustainable Economic Development“, A Report Prepared for the May 1999 Donors Conference, May 1999. p. 47.

5 Čaušević, Fikret (2013), „Bosnia and Herzegovina’s Economy since the Dayton Agreement“. Publikovano u: Ola Listhaug, Sabrina Ramet Eds, Bosnia-Herzegovina Since Dayton: Civic and Uncivic Values, Longo Editore, Ravenna. Permalink: <http://digital.casalini.it/10.1400/212369> - DOI: 10.1400/212369.

za privatizaciju. Efektivno, dakle, privatizacija u Bosni i Hercegovini je primarno provedena na etničkom principu, sa izuzetkom privatizacija obavljenih metodom tendera u kojoj su se kao kupci pojavili strani ulagači. Međutim, i jedan broj tenderskih privatizacija korišten je za jačanje veza ili sa susjednim zemljama ili sa zemljama u kojima su biznismeni iz tri konstitutivna bh. naroda imali značajna interesna uporišta iz pozicije političko-strateško-poslovnih veza. Sa druge strane, neke od vrlo uspješnih izvozno orijentisanih tenderskih privatizacija u saradnji sa strateškim partnerima omogućile su značajan rast izvoznih poslova bh. preduzeća, od kojih su najčešći primjeri uspješnih privatizacija one obavljene u metaloprerađivačkoj industriji, autoindustriji, drvnoprerađivačkoj industriji i industriji građevinskog materijala.

Prostor za najveću manipulaciju sa najmanje odgovornosti za izvršenu privatizaciju omogućen je zakonskim rješenjima koja su preferirala tzv. brzu i masovnu privatizaciju zasnovanu na konverziji certifikata (u Federaciji BiH) i vaučera (u RS) za dionice preduzeća i koju su jedno vrijeme izrazito podupirali predstavnici jednog broja zemalja aktivno uključenih u postratne reforme u Bosni i Hercegovini. U zakonskim odredbama o privatizaciji ovim metodom u oba entiteta kupci preduzeća nisu bili ničim obavezani da moraju održati broj zaposlenih u privatiziranim preduzećima, niti su bili obavezani na investicije, unapređenje tehnologije, povezivanja sa tržištima u Evropi ili drugim dijelovima svijeta. Manipulacija u postprivatizacijskom periodu imovinom preduzeća koja su privatizirana certifikatima i vaučerima bila je moguća i nerijetko se dešavala. Kako ne bi bilo zabune za čitaoce ovog teksta, neka od preduzeća koja su privatizirana metodom zamjene certifikata za dionice preduzeća bila su i još uvijek su relativno uspješna, ali to su preduzeća koja, nažalost, ne dominiraju u strukturi ukupnog uzorka privatiziranih preduzeća u masovnoj privatizaciji.

Dakle, privatizacija je u svim zemljama u tranziciji otvorila proces koji se nikada nije odigrao u bivšim socijalističkim državama ili, ako je započet tridesetih godina prošlog vijeka (npr. bivša Čehoslovačka), zaustavljen je Drugim svjetskim ratom i potom novim oblikom društvenog uređenja (socijalizmom sovjetskog tipa u Istočnom bloku, odnosno socijalizmom zasnovanom na društvenoj imovini u bivšoj SFRJ). Privatizacija je, kao integralni dio procesa tranzicije, u zemljama u tranziciji otvorila prostor za koncentraciju ekonomske moći uporedo sa koncentracijom političke moći. Ovaj proces, dakle, proces simultanog jačanja ekonomskih i političkih elita je bio ključni segment formiranja nacija na području zapadne Evrope u devetnaestom vijeku, a jednako tako i u Sjedinjenim Državama. Proces koji još uvijek traje u zemljama u tranziciji i proces kom svjedočimo u ovom historijskom periodu kroz koji prolazimo jeste proces dovršavanja ili pokušaja dovršavanja nacija u zemljama bivšeg socijalizma. Na kapital-odnosu zasnovanim ekonomijama potrebni su partneri, jasno definisani vlasnici kapitala u zemljama u tranziciji. Što je struktura vlasništva više disperzirana u zemljama u tranziciji, to je manja koncentracija ekonomske moći, čime postaje i fluidnija pregovaračka moć u procesu donošenja odluka o okrupnjavanju kapitala. Također, time su omogućene i veće političke manipulacije. Sa druge strane, zadržavanje dominantne kontrole države u nekim od najznačajnijih infrastrukturnih preduzeća stvara stalni problem etnički zasnovane političke dominacije stranaka na vlasti u tim preduzećima i svjesno izbjegavanje davanja odgovora na pitanje da li ikako koristiti vlasništvo u tim preduzećima u cilju rješavanja problema inostrane zaduženosti i nelikvidnosti javnog sektora.

Proces nedovršenosti formiranja nacija posebno je izražen u zemljama Zapadnog Balkana, odnosno zemljama bivše Jugoslavije, budući da je ovaj region u cjelini imao najlošiju polaznu osnovu za tranziciju, kao posljedica ratova na području bivše SFRJ u periodu 1991–2000. Na prostoru

ovog regiona pozicija Bosne i Hercegovine je najkomplikovanija, zbog najvećeg stepena razaranja, sa jedne strane, te zbog specifične institucionalne i etničke strukture zbog koje je Dejtonskim sporazumom dato izravno pravo dvjema susjednim zemljama da utiču na političke i ekonomske odnose u ovoj zemlji, sa druge strane. Stoga je proces privatizacije u dosadašnjem toku najvećim dijelom imao za posljedicu koncentraciju ekonomske moći u okviru tri dominantne etničke grupe, uz izraženo socijalno raslojavanje u okviru svake od tih triju etničkih grupa, kao izravne posljedice pogrešnog provođenja privatizacije i izostanka efektivne kontrole i sankcionisanja za zloupotrebe. Formiranje ekonomskih i političkih elita u Bosni i Hercegovini je efektivno provedeno kao nacionalna pripadnost Srbima, Hrvatima i Bošnjacima, a ne kao proces izgradnje kohezivnih snaga u razvoju logičnih poslovnih cjelina koje bi omogućile koncentraciju kapitala na funkcionalnom principu u međusobnoj povezanosti sva tri konstitutivna naroda i ostalih građana (manjina), koje bi doprinosile razvijanju uzajamno korisnih veza u okviru Bosne i Hercegovine, kao i ekonomskih elita na taj način stvorenih sa ekonomskim elitama iz susjednih zemalja i ostalih zemalja sa kojima Bosna i Hercegovina ima najintenzivnije trgovinske i ekonomske odnose (Njemačka, Austrija, Italija, Slovenija).

Naravno, logično pitanje je da li postoji potencijal u menadžerskim, tehničkim i finansijskim znanjima koji bi omogućio ovakav razvoj događaja uz racionalnije definisanu institucionalnu strukturu i proces okrupnjavanja i razvoja preduzeća u cilju njihovog povezivanja u proizvodnjama sa većim stepenom dodate vrijednosti na bh. tržištu i izvozom ili uvožno-supstitutivnom proizvodnjom. Odgovor na ovo pitanje možemo naći u postojećoj poziciji Bosne i Hercegovine i ostvarenim rezultatima u prethodnom periodu. Uprkos duboko uvriježenom i pogrešnom shvatanju da je Bosna i Hercegovina ekonomski najgora zemlja u jugoistočnoj Evropi, ostvareni ekonomski rezultati ne svrstavaju ovu zemlju u „najgoru u razredu“. Vanjski dug Bosne i Hercegovine krajem 2013. bio je 62% BDP. Vanjski dugovi zemalja bivše SFRJ mjereni procentima BDP iste godine su sljedeći: Slovenije 121%⁶, Hrvatske 107%⁷, Crne Gore 113%⁸, Srbije 83%⁹, Makedonije 67%¹⁰ i Kosova 27%¹¹. Javni dug Bosne i Hercegovine je na nivou 46% BDP, dok su javni dugovi zemalja bivše Jugoslavije (u procentima BDP) sljedeći: Hrvatske 66%, Srbije 61%, Slovenije 59%, Crne Gore 52%, Makedonije 33% i Kosova 9%.¹²

Stopa nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini je u prvom kvartalu 2014. visoka (28,5% po ILO standardu), ali je gotovo jednaka stopi nezaposlenosti u Španiji i Grčkoj (također Srbiji i Makedoniji). Uzevši u obzir da Španija i Grčka nisu zemlje pogođene ratnim razaranja, a da je dug Grčke Međunarodnom monetarnom fondu (MMF) u momentu pisanja ovog rada približno

6 Dostupno na web stranici: <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2014/pr1413.htm>.

7 Dostupno na web stranici: http://www.hispanicbusiness.com/2014/3/23/moody_s_changes_outlook_on_croatia.htm.

8 Dostupno na web stranici: <http://www.intellinews.com/montenegro-1017/imf-lifts-montenegro-s-2013-gdp-growth-forecast-to-1-5-from-1-2-table-14982/>.

9 National Bank of Serbia, „Analysis of Republic of Serbia’s Debt“, June 2013, dostupno na: http://www.nbs.rs/internet/english/90/dug/debt_II_2013.pdf.

10 Dostupno na web stranici: <http://tr.ebrd.com/tr13/en/country-assessments/1/fyr-macedonia#main-macroeconomic-indicators>.

11 Dostupno na web stranici: <http://www.intellinews.com/kosovo-1311/kosovo-s-gross-external-debt-up-to-26-7-of-gdp-at-end-march-2013-10066/>.

12 Vidjeti na web stranici: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2186rank.html>.

jednak 2.050% kvote te zemlje kod MMF, te da je dug Bosne i Hercegovine MMF-u jednak 233% njene kvote, možemo zaključiti da je Bosna i Hercegovina uz znatno manje posuđenih sredstava u jednakim ili manjim problemima nego već spomenuta Grčka, čiji je javni dug dostigao nivo od 175% BDP. Ako ovome dodamo da je dug Republike Irske kod MMF jednak 1.550% kvote ove zemlje u MMF, te da je njen javni dug porastao sa 26% BDP 2008. na 122% BDP 2013, tada možemo izvoditi zaključke da je pristup sredstvima za spašavanje ekonomija vrlo različit, kao i da je vrlo različito interpretiranje postojećeg položaja i efikasnosti ovih ekonomija u zavisnosti od specifičnih geopolitičkih i integracijskih tokova i pozicija u kojima se nalaze te zemlje u odnosu na zemlje Zapadnog Balkana i, posebno, u odnosu na Bosnu i Hercegovinu.

Procesi formiranja nacija na području zapadnog Balkana uz smanjivanje socijalnih razlika i eliminisanje prijetnji dezintegracije regiona i, posebno, Bosne i Hercegovine nužno će podrazumijevati brže djelovanje u cilju integracije ovog regiona u Evropsku uniju i/ili davanje posebnog statusa ovom regionu uz neposrednu i blisku saradnju sa Evropskom unijom, te rješavanje pitanja sigurnosti ovog regiona u kontekstu euroatlantskih integracija. Hronični nedostatak institucionalnih kapaciteta, odnosno niskog nivoa povjerenja u institucije malih otvorenih ekonomija Zapadnog Balkana, može biti riješen stvaranjem niza regionalnih garantnih šema¹³ pod „kišobranom“ ključnih kreatora međunarodne politike.

Literatura

Bajt, Aleksander (1988), *Samoupravni oblik društvene svojine*, Globus, Zagreb.

Čaušević, Fikret (2013), „Bosnia and Herzegovina’s Economy since the Dayton Agreement“. Publikovano u: Ola Listhaug, Sabrina Ramet Eds. *Bosnia-Herzegovina Since Dayton: Civic and Uncivic Values*, Longo Editore, Ravenna. Permalink: DOI: 10.1400/212369.

Čaušević, Fikret (2012), „What type of fiscal policy for the Western Balkans during the crisis“, *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 12, Issue 2, Taylor&Francis.

Čekić, Smail (2009), *Research of Genocide Victims, With a Special Emphasis on Bosnia and Herzegovina – Problems and Issues in Scientific Theory, Methods and Methodology*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Horvat, Branko (2001), *Ekonomika ubrzanog razvoja*, Forum Bosnae 12/01, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo.

Horvat, Branko (1983), *Politička ekonomija socijalizma*, Globus, Zagreb.

The European Commission and the World Bank, „Bosnia and Herzegovina – 1996-1998 Lessons and Accomplishments – Review of the Priority Reconstruction Program and Looking Ahead Towards Sustainable Economic Development“, A Report Prepared for the May 1999 Donors Conference, May 1999.

13 Ideju o formiranju garantnog fonda EU za Zapadni Balkan prezentirao sam u radu: Čaušević, Fikret (2012), „What type of fiscal policy for the Western Balkans during the crisis“, *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 12, Issue 2, Taylor&Francis, str. 357–372. (<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14683857.2012.686017#.U2zd0VK7u70>).

Web stranice:

<http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2014/pr1413.htm>.

http://www.hispanicbusiness.com/2014/3/23/moody_s_changes_outlook_on_croatia.htm.

<http://www.intellinews.com/montenegro-1017/imf-lifts-montenegro-s-2013-gdp-growth-forecast-to-1-5-from-1-2-table-14982/>.

http://www.nbs.rs/internet/english/90/dug/debt_II_2013.pdf.

<http://tr.ebrd.com/tr13/en/country-assessments/1/fyr-macedonia#main-macroeconomic-indicators>.

<http://www.intellinews.com/kosovo-1311/kosovo-s-gross-external-debt-up-to-26-7-of-gdp-at-end-march-2013-10066>.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2186rank.html>.

Prof. dr. Fikret Čaušević

PRETPOSTAVKE ZA UBRZANJE PROCESA INTEGRACIJE BOSNE I HERCEGOVINE U EVROPSKU UNIJU

Od 1998. godine započinju aktivnosti koje vode integraciji Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Izvedeni su prvi uspješni koraci: realizovana je Mapa puta, provedeno je 16 uslova i pripremljena *Studija o izvodljivosti integracije BiH u Evropsku uniju*. Nakon toga su uslijedile aktivnosti koje su omogućile ispunjavanje uslova za potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Sporazum je potpisan 2008. godine. Ode 2008. godine umjesto ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju uslijedila je stagnacija u odvijanju integracijskog procesa. Bosna i Hercegovina je došla na začelje zemalja Zapadnog Balkana u pogledu odvijanja evropskog integracijskog procesa. Crna Gora i Srbija su dobile pristupne pregovore. Makedonija je duže u statusu kandidata za članstvo zbog problema sa Grčkom, a Albanija je ispunila uslove i očekuje kandidatski status. Postavlja se pitanje zašto Bosna i Hercegovina već šest godina bilježi zastoje i ima stagnaciju u izvođenju reformi? Koje su to dominantne silnice dovele do opšteg zastoja u približavanju Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji?

Ima ih više. Jedna među dominantnim silnicama je nepostojanje konsenzusa između vladajućih parlamentarnih stranaka o izvođenju reformi od kojih ovisi ispunjavanje uslova za odvijanje evropskog integracijskog procesa. Jedan uslov koji se odnosi na provođenje presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu „Sejdić-Finci“ pokušava se riješiti od 2009. do 2014. godine. Izgubljene su četiri godine, a nije se pronašla međustranačka saglasnost. Nije oblikovan amandman za ukidanje diskriminacije pripadnika etničkih manjina u pravu da biraju i budu birani u Predsjedništvo BiH i Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH. Odlučivanjem u skupini od šest ili sedam lidera vladajućih stranaka izvan Parlamentarne skupštine i nije moglo dovesti do demokratskog rješenja. Demokratska moć Parlamenta BiH je od stranačkih lidera uzurpirana. Parlament je postao slijepo crijevo. Može se ustvrditi da je na ovaj način suspendovana parlamentarna demokratija na nivou države Bosne i Hercegovine. Uslijed toga su nastale posljedice: rast nezaposlenosti, erupcija socijalnog nezadovoljstva. Tokom februara 2014. godine u Tuzli, Sarajevu, Bihaću, Zenici, Travniku, Mostaru i drugim gradovima pod pritiskom socijalno-ekonomskih zahtjeva građana vlade su podnijele ostavke u Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom, Unsko-sanskom i Sarajevskom kantonu. Riječ je o tome da je duže trajanje zastoja u izvođenju reformi dovelo do opšte stagnacije u polju ekonomskog, kulturnog i političkog razvoja BiH. Druga veoma bitna silnica koja nepovoljno utječe na dinamiku integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju odnosi se na prevaziđenost strategije međunarodne zajednice i Evropske unije u angažovanju na izvođenju reformi. Izvršni ešalon evropskih institucija (Evropska komisija i njeni komesari) proklamuju stanovište da je odgovornost za uspjeh integracije Bosne i Hercegovine u EU ovisna od političke volje i dogovora lidera vladajućih bosanskohercegovačkih stranaka. Ali istovremeno evropski komesar za proširenje Štefan Füle organizuje više sastanaka sa stranačkim liderima i sa njima traži rješenje za presudu u predmetu „Sejdić-Finci“ i to izvan Parlamenta Bosne i Hercegovine. Rješenje se nije pronašlo nakon više godina. Riječ je o tome da su i evropske institucije pristale na nedemokratske procedure. Time su ojačale poziciju stranačkih lidera da se ne slože u pronalaženju rješenja. Evropske institucije su na taj način pristale na začarani krug. Kako izaći iz začaranog kruga? Kako prekinuti zastoje u odvijanju evropskog integracijskog procesa?

Kako postići ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju? Da li se od evropskih institucija Bosna i Hercegovina može jednako tretirati kao druge postsocijalističke zemlje na zapadnom Balkanu zbog posljedica rata i destrukcije privrede i državnih institucija? Zašto se više ne uvažava naučna hipoteza da je unutrašnja integracija države Bosne i Hercegovine bitno uslovljena odvijanjem procesa integracije BiH u Evropsku uniju? Riječ je o tome da izvođenje reformi u integracijskom procesu dovodi do usvajanja evropskih standarda u polju ekonomije, obrazovanja, funkcionisanja uprave, sudstva, izvršnih tijela i parlamenata. Stabilizacija u društvenom razvoju Bosne i Hercegovine u direktnoj je ovisnosti od ubrzanja integracije države BiH u Evropsku uniju.

Mogućnost ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju ima dvije pretpostavke. Prva je sadržana u promjeni strategije institucija Evropske unije prema odvijanju procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Postoje geopolitički strateški razlozi da institucije Evropske unije – Evropska komisija i Evropski parlament – oblikuju specifični okvir za ubrzanje integracije države Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Taj okvir je nužno oblikovati na temelju istorijske okolnosti da je za Bosnu i Hercegovinu i njenu stabilnost najvažnije učvršćenje mira, ekonomski napredak i vladavina prava. Postoji mišljenje brojnih analitičara da bi EU mogla oblikovati mini „Maršalov plan“ za ubrzan ekonomski razvoj BiH. Evropska unija ima ovlaštenja i odgovornost za provođenje Dejtonskog sporazuma. Na temelju tih ovlaštenja specijalni predstavnik Evropske unije za Bosnu i Hercegovinu rukovodi (nosilac koordinacije) izvršenjem agende najvažnijih reformi. Polazište je da Bosna i Hercegovina, kao postkonfliktno društvo, dobije status kandidata za članstvo u EU unutar specifičnog integracijskog procesa za Bosnu i Hercegovinu. Kad se dobije status kandidata i otpočinu pristupni pregovori unutar predviđenih poglavlja, institucije Bosne i Hercegovine će preuzimati evropsku pravnu stečevinu. U vođenju pregovora predstavnici institucija Evropske unije komuniciraće samo sa Vijećem ministara BiH i ministrima na državnom nivou, a ne sa strankama. U tom pregovaračkom procesu nema mjesta za lidere političkih stranaka. Oni u vlasti imaju svoje ministre i mogu vršiti ulogu društvene mobilizacije.

Druga pretpostavka je sadržana u oblikovanju političke volje pobjedničkih stranaka da nakon parlamentarnih izbora 2014. godine obrazuju široku međustranačku **koaliciju na političkom projektu: evropska Bosna i Hercegovina**. Sve utjecajne političke stranke bi se udružile na projektu ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Ova ideja široke koalicije za evropsku Bosnu i Hercegovinu bila bi odgovor na zahtjeve i volju građana da njihova zemlja postane članica Evropske unije. Takvu volju u ispitivanju javnog mnijenja tokom 2013. godine pokazuje 80% građana Bosne i Hercegovine. Ovaj izmijenjeni pristup Evropske unije prema integraciji Bosne i Hercegovine omogućio bi da Bosna i Hercegovina postane članica Evropske unije do 2020. godine.

Prof. dr. Mirko Pejanović

NEMA KAPITALIZMA BEZ NACIONALIZMA

Da bismo razumjeli uzroke naizgled spontane erupcije nacionalizma u Bosni i Hercegovini, te da bismo pristupili razmatranju političkog modela u okviru kojeg bi ovaj proces eventualno mogao biti stavljen pod poželjan stepen kontrole, nužno je da ga stavimo u širi historijski i geopolitički kontekst koji je nastao kao posljedica propasti komunizma. Kao i u slučaju postfeudalnih društava iz 18. i 19. stoljeća, nagli uspon buržoazije i uspostavljanje kapitalizma su se i u postsocijalističkim društvima pri kraju 20. stoljeća u potpunosti poklopili sa naglim usponom nacionalizma i uspostavljanjem nacionalnih država, što je redovito bivalo praćeno raspadom svih složenih, nenacionalnih država.¹ U oba historijska i socijalna konteksta ideologija nacionalizma poslužila je kao paravan za legitimizaciju prisvajanja ekonomskih resursa i zaposjedanja državnog aparata od jedne društvene klase, rastuće klase kapitalista.

Unutar ovog ideološkog konstrukta, uz pomoć jednostavnog logičkog trika, parcijalni klasni interesi su *a priori* legitimirani tako što su već na nominalnom nivou predstavljeni kao univerzalni interesi cjelokupnog društva: sama klasa, kao manjinski dio društva, nominirana je kao „nacija“, a „nacija“ je koncipirana kao virtuelni avatar koji simulira samo biće društva; tako je i preuzimanje vlasti i ekonomskih resursa od jedne klase predstavljeno kao „nacionalna revolucija“, kao akt kojim cjelokupno društvo ostvaruje svoje biće i ostvaruje se kao „nacija“, stvarajući „vlastitu“, „nacionalnu državu“. Na ovakav logičko-ideološki trik, naravno, nije nasjeo jedan Karl Marx: on je ovakve društvene promjene posmatrao isključivo kao „buržoaske revolucije“, a njihove proizvode kao „buržoaske države“, države stvorene da služe interesima klase kapitalista. Međutim, mnogobrojne generacije prije i poslije Marxa nisu prozrele ovaj trik, a u svim dijelovima svijeta gdje je kapitalizam ostvario dominaciju, ideologija nacionalizma učinila je da one povjeruju da virtuelni avatar nazvan „nacija“ predstavlja jedini prirodan oblik društvene egzistencije, da država projicirana kao vlasništvo tog avatara (a koja u praksi funkcionira kao vlasništvo klase koja je sebe projicirala u njega) predstavlja jedini prirodan oblik političke organizacije, te da pojedinačni, privatni interesi jedne klase predstavljaju opće, javne interese cjelokupnog društva. Klasa kapitalista je tako uspostavila ideologiju nacionalizma kao neupitnu društvenu religiju, gdje „nacija“ igra ulogu neupitnog božanstva i gdje apriorni legitimitet ima ona vlast koja propagira tu religiju i sebe identificira kao sveštenstvo koje služi tom božanstvu. I dok je zatvorila društva u virtuelne granice „nacija“ i teritorijalne granice prema njima skrojenih država i dovela ih time u stanje međusobne ideološke i fizičke izolacije, klasa kapitalista je uspostavila vlastitu strukturu mimo tih granica, kao

¹ Padom Berlinskog zida i univerzalnim širenjem neoliberalnog kapitalizma u zemljama nekadašnjeg komunističkog bloka, u ovom dijelu svijeta je došlo i do napuštanja klasnog, nenacionalnog principa državne organizacije i univerzalnog širenja modela nacionalne države. Prije svih, socijalistička Njemačka demokratska republika je, ostajući bez klasnog principa na kojem je bila zasnovana, izgubila i svoj *raison d'être* u odnosu na kapitalističku Saveznu Republiku Njemačku, te su se one neminovno stopile u jedinstvenu nacionalnu državu – po definiciji, unutar kapitalističkog poretka nije bilo mjesta za dvije njemačke (tj. nacionalne) države, nego samo za jednu. Također, nisu mogle opstati ni države konstituirane kao savezi etničkih zajednica (kao savez Čeha i Slovaka u slučaju ČSSR, kao savez Rusa, Ukrajinaca, Bjelorusa, Gruzijaca, Azera, Kazaha itd. u slučaju SSSR, kao savez Slovenaca, Srba, Hrvata itd. u slučaju SFRJ) utemeljeni na pretpostavljenoj klasnoj, transetničkoj povezanosti njihovih radničkih klasa: slabljenjem koncepta klasne povezanosti, unutar ovih zajednica neminovno je jačao koncept njihove teritorijalno-državne (tj. nacionalne) parcijalizacije i separacije, te su se u procesu uspostavljanja kapitalističkog poretka sve one zaokruživale u obliku suverenih nacija sa svojim nezavisnim nacionalnim državama.

jedinstvenu transnacionalnu mrežu, stvarajući na taj način uslove za trajnu ekstra eksploataciju izoliranih jedinica.² No, iako je ideologija nacionalizma po svojim pretenzijama i dometima duboko univerzalistička, nacionalizam u nezapadnim evropskim zemljama – gdje, naravno, spadaju i BiH i ostale zemlje bivše Jugoslavije – ima i neke specifične karakteristike. Usljed produženog prisustva tradicionalnih imperija (Habsburške, Otomanske i imperije Romanova) na njihovim teritorijama, nacionalizam se u njima relativno kasno pojavio u poređenju sa zemljama svog porijekla, Engleskom iz 17. stoljeća i Francuskom iz 18. stoljeća. Kao takav, nacionalistički diskurs tu nije ni uspio da se učvrsti kao svakodnevna rutina i tako stekne manje ekscesne forme (kao ni kapitalizam, koji je ostao na nivou Marxove „prvobitne akumulacije kapitala“). S obzirom da je većina ovih nezapadnih društava bila dugo izložena religijskom prozelitizmu spomenutih imperija, ona su uglavnom prihvatila lokalne konfesionalne identitete (obično ali ne i nužno udružene sa etnolingvističkim) kao najsigurnije temelje za razvoj vlastitih nacionalističkih projekata. Ovi identiteti bili su obično postavljeni i učvršćeni u opoziciji prema rivalskim religijskim narativima (i onim lokalnim i onim imperijalnim), ali također i prema deklariranom sekularizmu zapadnih nacionalističkih projekata. Sa konačnom propašću tradicionalnih imperija, ovaj religijski ekskluzivizam (obično udružen sa etničkim) neminovno je učinio rivalstvo između lokalnih nacionalističkih projekata gotovo nepomirljivim, tako da je isključivi etnoreligijski nacionalizam potencijalno zadržao centralnu poziciju u političkim procesima unutar ovih društava čak i u toku njihove uključenosti u blok komunističkih zemalja tokom hladnog rata, da bi po njihovom povratku u kapitalističku orbitu tu centralnu poziciju u potpunosti (re)afirmirao.

Ideologija nacionalizma u svom zaokruženom obliku započela je prodor u Bosnu i Hercegovinu polovinom 19. stoljeća pod uticajem etnoreligijskog nacionalizma u Srbiji, kao i s pojavom početnih elemenata kapitalizma unutar urbane socijalne strukture u BiH. Iako je i Pokret za autonomiju Bosne (1831–1832) nesumnjivo sadržavao određene protonacionalističke ideje, ovaj začetak autentičnog bosanskog nacionalnog projekta nije bio zasnovan na religijskom nego na historijsko-teritorijalnom konceptu izgradnje nacionalnog identiteta, nekarakterističnom za nezapadne evropske zemlje i time se može objasniti njegova slabost i neuspjeh u odnosu na rivalske lokalne nacionalne projekte, prije svega onaj iz Srbije, koji su koristili religijski identitet kao sredstvo nacionalne identifikacije. To pokazuje i činjenica da je u početku, pod uticajem ideja Vuka Karadžića (koji je i sam bio pod uticajem njemačkog etnolingvističkog nacionalizma), srpski nacionalizam neuspješno nastojao da identificira kao pripadnike srpske nacije sve one koji su govorili jezikom koji je bio zajednički u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Hrvatskoj, kako bi se mogle legitimirati ekspanzionističke pretenzije Srbije na ove teritorije (slijedeći osnovni princip nacionalizma, da svi pripadnici jedne nacije treba da žive u jednoj nacionalnoj državi). No, kao i u ostalim nezapadnim zemljama, i ovdje se etnoreligijski koncept nacionalne identifikacije potvrdio kao znatno čvršći temelj za realizaciju i ekspanziju nacionalnog projekta, te je nakon početnih konceptualnih lutanja srpski nacionalizam na kraju uspio u svom nastojanju da se pripadnici pravoslavne konfesije u ovim zemljama identificiraju kao pripadnici srpske nacije i da time praktično postanu dio projekta priključenja Srbiji teritorija na kojima žive.

2 Upravo ovakva, transnacionalna struktura klase kapitalista navela je Marxa da ustvrdi da se njenoj dominaciji moguće suprotstaviti samo uz pomoć slične transnacionalne strukture kakvu bi formirala radnička klasa. Marxu je bilo jasno da radnička klasa svoju eksploataciju ne može otkloniti u stanju izolacije unutar granica „nacije“.

Iako su konstitutivni principi Austro-Ugarske monarhije, koja je 1878. okupirala BiH, u načelu bili suprotstavljani principima nacionalizma, ova istrošena imperija već je prethodno učinila ključne koncesije mađarskom nacionalnom projektu, transformirajući se u hibridnu kombinaciju imperije i dvonacionalne države, a unutar njenih granica su bili znatno ojačali i češki i hrvatski nacionalizam.³ Također, ovakva hibridna kapitalističko-aristokratska država je donijela u bosanskohercegovačke gradove i elemente razvijenog kapitalizma, što je učvrstilo socijalni temelj za dalji prodor srpskog i hrvatskog nacionalizma među urbanim pravoslavnim i katoličkim stanovništvom u BiH. Pored ovih isključivih etnoreligijskih nacionalizama, u BiH se – kao prethodno u Srbiji i Hrvatskoj – također pojavila i rivalska koncepcija južnoslavenskog etnolingvističkog nacionalizma sa projektom stvaranja jedinstvene države Južnih Slavena i njihove zajedničke jugoslavenske nacije. Iako su dominantne međunarodne sile podržale osnivanje ovakve države nakon Prvog svjetskog rata kao i njen opstanak nakon Drugog svjetskog rata, etnolingvistički koncept jugoslavenske nacije nikada nije uspio da odnese definitivnu prevagu nad etnoreligijskim konceptom koji su forsirali srpski i hrvatski nacionalizam. Socijalistička Jugoslavija, naravno, nije promovirala nacionalnu homogenost nego solidarnost radničke klase kao svoj zvanični konstitutivni princip. No, prihvatajući federativno uređenje, SFRJ je napravila koncesije u odnosu prema različitim konceptima nacije i nacionalizma – etnoreligijskom u slučaju Srbije i Hrvatske i pravoslavnog i katoličkog stanovništva u BiH, etnolingvističkom u slučaju Slovenije i Makedonije, kao i historijsko-teritorijalnom, tj. građanskom u slučaju Crne Gore, dok je BiH ostavila kao neizdiferenciranu zonu uticaja srpskog i hrvatskog nacionalizma. Stoga je kretanjem SFRJ u pravcu kapitalističkog uređenja sve više jačao etnoreligijski koncept srpskog i hrvatskog nacionalizma, a konačni trijumf kapitalizma doveo je do njenog raspada na nacionalne države, uz oružani sukob oko teritorijalnog zaokruživanja srpskog i hrvatskog nacionalnog projekta na dijelovima BiH gdje je većinu trebalo da čini pravoslavna odnosno katolička populacija. Raspadom SFRJ nezavisna BiH kao nenacionalna država pojavila se kao anomalija unutar strukture međunarodnog kapitalističkog poretka i sve do danas nisu prestale inicijative – ne samo srpskog i hrvatskog nacionalizma, nego i uticajnih međunarodnih krugova koji promoviraju univerzalnost kapitalističkog poretka – da ova anomalija bude otklonjena tako što će njena teritorija biti podijeljena između srpskog i hrvatskog nacionalnog projekta.

U slučaju primjene takve etnoreligijski koncipirane nacionalne konstrukcije, sporno ostaje pitanje zaokruživanja etnoreligijskog nacionalnog identiteta muslimanske populacije u BiH. Ni za vrijeme austrougarske okupacije, ni za vrijeme prve i druge Jugoslavije, striktno govoreći, izvorni religijski identitet muslimanskog stanovništva u BiH nije bio transformiran u nacionalni, jer nije bio zaokružen uz pomoć ideje stvaranja nacionalne države, nego je zadržao samo svoje primarne kulturno-tradicijske distinktivne karakteristike. Kod ove populacije je nacionalni identitet konstruiran u inicijalnom obliku tek kada je njegova politička elita na čelu s Alijom Izetbegovićem kao svoj programski cilj odredila etnoreligijski čistu „muslimansku državu“, te se u tom kontekstu opredijelila da samu populaciju preimenuje u „Bošnjake“, kako bi i nominalno legitimirala svoje pretenzije na dijelove Bosne i Hercegovine gdje ova populacija predstavlja statističku većinu.⁴

3 Hrvatski nacionalizam je odabrao etnolingvistički identitet kao svoj distinktivni princip u odnosu na rivalski mađarski i slovenski nacionalizam, dok je kao distinktivni princip u odnosu na srpski nacionalizam odabrao etnoreligijski identitet.

4 Postavlja se ipak pitanje u kojoj mjeri je ovaj identitet zaista zaokružen kao nacionalni, jer većina ovog stanovništva je prihvatila svoje preimenovanje u „Bošnjake“, ali nije postala svjesna da je njena politička elita ovu promjenu uvela u okviru projekta stvaranja separatne nacionalne države, koja bi mogla nastati jedino putem podjele

I u ovom slučaju, koncept ekskluzivne etnoreligijske nacije, slijedeći projekt vlastite nacionalne države, pojavio se u trenutku uspostavljanja kapitalističkog poretka i do sada se pokazao jačim u odnosu na nedovoljno prisutni historijsko-teritorijalni, tj. građanski koncept bosanske nacije koji bi uključivao različite religijske identitete.

Iskustvo BiH kao nenacionalne države pokazalo je da su međunarodni krugovi koji zagovaraju univerzalni kapitalistički poredak u načelu spremni prihvatiti opciju njene konačne podjele između srpskog i hrvatskog nacionalnog projekta, uz stvaranje minijaturne etnoreligijske nacionalne države za muslimansko stanovništvo. Do sada je bilo manje vidljivo da bi ti krugovi u načelu bili spremni pružiti podjednaku podršku i opciji konstituiranja jedne multireligijske nacije zasnovane na građanskom principu, budući da ta opcija nije imala adekvatnu promociju od domaćih političkih snaga. Naprotiv, domaće snage, čak i kada nemaju takvu namjeru, redovito promoviraju prvu opciju insistirajući na tome da bosanskohercegovačke etnoreligijske zajednice obavezno nazivaju „nacijama“. Svugdje u svijetu taj termin izričito podrazumijeva jedan specifičan ugrađen konstrukcioni princip, prema kojem svaka formacija koja se naziva „nacijom“ pretendira da posjeduje suverenitet i stvara vlastite zakone, to jest da posjeduje vlastitu državu. Stoga svako prizivanje „tri nacije“ na tlu BiH nužno priziva i po definiciji legitimira projekte zaokruživanja tri nacionalne države, praćene neminovnim sukobima – u ovom slučaju, priključenje sadašnje Republike Srpske Srbiji, priključenje ratne Herceg-Bosne Hrvatskoj i zaokruživanje nacionalne države za Muslimane/Bošnjake. Bez obzira na to da li većina pripadnika ove tri etnoreligijske zajednice podržavaju ove projekte i njihove implikacije ili ne, već samom javnom i oficijelnom upotrebom termina poput „tri nacije na tlu BiH“ ti projekti aksiomatski stiču i zadržavaju legitimitet i načelnu podršku relevantnih međunarodnih krugova koji model nacionalne države tretiraju kao univerzalnu normu.

Domaće političke snage su do sada nalazile jasne interese u ovakvoj praksi: one su se na fonu javnog sukoba tri nacionalistička programa svrstale u tri naizgled odvojene kapitalističke oligarhije, koje na nejavnom nivou zapravo funkcioniraju kao jedinstvena mreža za uzajamnu podršku, održavajući privid jačanja međusobnog sukoba u cilju učvršćivanja sopstvene vlasti. Sve dok ovaj privid sukoba vrši tu funkciju, on se održava i ove snage ne vide svoj interes u njegovom prevazilaženju i konstituiranju jedinstvene multireligijske, građanski koncipirane nacije, te ova koncepcija i ne dobija njihovu podršku. Stoga jačanje ove koncepcije zahtijeva jačanje nove, proizvodno i izvozno orijentirane kapitalističke elite, koja će savladati dominaciju tri postojeće rentijerske oligarhije, ali prije svega zahtijeva da se vladavini ovih oligarhija suprotstave svi potencijalni protivnici njihove politike permanentnog sukoba, zastoja i stagnacije. A logično ishodište otpora ovakvoj politici nalazi se u promjeni ukupne paradigme i promoviranju koncepcije građanske solidarnosti, umjesto koncepcije etnoreligijskog rivalstva i sukoba, dakle, u primjeni koncepcije jedinstvene nacije građanskog profila umjesto koncepcije tri permanentno sukobljena etnoreligijski zasnovana nacionalizma.

Napuštanje dosadašnje prakse permanentnog sukoba i preoblikovanje identiteta postojećih etnoreligijskih zajednica uz puno uvažavanje svih njihovih kulturno-tradicijskih distinktivnih karakteristika, ali uz odbacivanje državotvornih pretenzija koje implicira termin „nacija“, otvorilo bi prostor za stvaranje zajedničkog identiteta zasnovanog na svijesti o zajedničkim interesima

BiH između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog nacionalnog projekta. Ovo stanovništvo u ogromnoj većini ne prihvata takvu podjelu BiH i svoj identitet i dalje tretira kao kulturno-tradicijski, ali ne i kao nacionalno-državotvorni.

koji se nalaze unutar okvira življenja u zajedničkoj državi. Ukoliko građani BiH u većini uspiju identificirati zajedničke interese umjesto slijeđenja obrasca permanentne borbe za zaokruživanje tri zasebne etnoreligijske nacionalne države, ova svijest – utemeljena na konceptu građanske solidarnosti, a ne na konceptu etnoreligijske homogenosti i sukoba – u punoj mjeri bi se mogla oblikovati kao bosanski ili bosanskohercegovački nacionalni identitet, tako da bi se i zajednička država mogla oblikovati kao stabilna nacionalna država koja ne bi predstavljala anomaliju unutar međunarodnog kapitalističkog poretka nacionalnih država, jer trebamo biti svjesni da prisustvo kapitalizma kao modela podrazumijeva prisustvo nekog od oblika nacionalizma; pitanje je samo koji koncept konstrukcije nacionalnog identiteta odaberemo. A treba imati u vidu da proces konačnog razdvajanja u tri etnoreligijski zasnovane nacionalne države podrazumijeva dalju destabilizaciju, uz moguće nove nasilne rasplete.

Dr. Zlatko Hadžidedić

DRUŠTVENI PROCESI U BOSNI I HERCEGOVINI NA PUTU U EVROPSKU UNIJU

Transformacija ranijeg nedemokratskog bosanskohercegovačkog društva ne može kratkoročno dovesti do potpune demokratske tranzicije, a pogotovo do konsolidirane demokracije i pravne države. Konsolidirana demokracija podrazumijeva političku situaciju u kojoj se svi ponašaju na demokratski način, da se svi politički konflikti rješavaju u skladu sa postojećim zakonom, odnosno sviješću da se postojeće norme ne smiju kršiti, jer takvo političko ponašanje biva vrlo oštro sankcionirano. Svi znamo, a političari posebno, da tako stvari ne stoje u Bosni i Hercegovini.

Stalna konfrontacija, nedefiniranost i nedovoljna kapacitiranost demokratskih institucija čine Bosnu i Hercegovinu tipičnim primjerom tranzicijskog društva. Dodatni otežavajući faktor, koji se uvijek mora ukalkulirati kada je riječ o bosanskohercegovačkoj državi i društvu, jeste uvažavanje i svijest o agresiji i ratu protiv i bosanskohercegovačke države ali i bosanskohercegovačkog društva. Ako prihvatimo činjenicu da je bosanskohercegovačka država invalidna (iz poznatih razloga), sa svim svojim nedostacima, za bosanskohercegovačko društvo možemo kazati da lošije stoji od države.

Neophodni uvjeti za konsolidiranu demokraciju u Bosni i Hercegovini su:

1. aktivno **građansko društvo** koje podrazumijeva i relativnu političku autonomiju, s tim da sve demokratske snage (nacionalni, politički, ekonomski i svi institucionalni državni akteri) rade na poboljšanju ekonomskog statusa svih građana, odnosno da produbljuju društvenu i političku participaciju građana u svakodnevnom životu. To podrazumijeva navikavanje političkih aktera na normiranje i provođenje procedure u reguliranju svakog konflikta.
2. Jako **civilno društvo** mora imati snage kontrolirati vlast, odnosno nuditi političke alternative, a ne, kako je to često slučaj u Bosni i Hercegovini, „srasti“ ili predstavljati transmisiju vladajućih struktura. Utješno je da to nije samo slučaj sa nevladinim organizacijama u Bosni i Hercegovini. Otuda nije čudno da su „nevladine organizacije gore od neoliberalne države“ (Rastko Močnik), ili što se može pročitati na portalima o „NGO mafiji“.
3. Imajući u vidu da je postojanje **suverene države** preduvjet za demokraciju, odnosno bez suverene države nema istinskog građanina niti istinske demokracije koja u suštini predstavlja oblik upravljanja državom. Odbijanje građanina ili grupe građana da se poistovjete sa vlastitom državom dovodi do nerješivih problema, od odbijanja lojalnosti pa čak i do nasilja. Problemi se multipliciraju, pogotovo ako lojalnost državi ne iskazuju dijelovi državnog aparata. Slabost države sugerira i lojalnim građanima da postanu neloyalni ili djelimično lojalni.

Posebno treba naglasiti složeni odnos između države, nacije i demokratizacije, a posebno u BiH gdje se država i nacija ne poklapaju, jer su logika države (nacije) i logika demokracije u sukobu. Dodatno se mora imati u vidu da u Bosni i Hercegovini postoji „razroki“ stav o duhu konstitucionalizma (konsenzus o ustavu), jer Dejtonski (oktroirani) ustav je odavno postao „švedski sto“ političkim akterima u Bosni i Hercegovini.

4. **Vladavina zakona**, a ne vladavina ljudi. Ranjena društva, kakvo je i bosanskohercegovačko, traže više od prava, ona žele i pravdu, jer je pravda ideja prave mjere. Ideja pravde je univerzalna, međutim, iskustvo nas poučava da se ideja pravde mijenja u zavisnosti od mjesta i vremena: ona može biti svedena na „društvenu utilitarnost“ i „državni razlog“.

„Ne može se željeti Pravda a da se ne želi Pravo, niti pristajati uz Pravo a ne pristajati uz Društvo“ (A. Kožev).

Do konsolidirane demokracije može se doći kada bude postignuta saglasnost o procedurama do dolaska legalne vlade koja biva izabrana na sveopćim i slobodnim izborima i kada ta vlada bude imala faktičku vlast da stvara novu politiku, a zakonodavna, izvršna i sudska vlast ne mora dijeliti vlast sa drugim organima. Nejasna hijerarhija zakona, bez nezavisnog sistema pravosuđa i uz nedostatak pravne kulture, opće je mjesto bosanskohercegovačkog političkopravnog sistema. Opće je poznato da u Bosni i Hercegovini svaka politička stranka ima svoje sudije, tužitelje, rektore, dekane, direktore u javnim kompanijama itd. Na djelu je moderna „feudalizacija“, jer je partija, češće partijski lider, autor nepisanih *leges datae*, koji su najčešće u koliziji sa proklamiranim pravima građana. Monteskje definira: „Kada dođem u neku zemlju, ne ispitujem ima li u njoj dobrih zakona, nego da li se oni koji su na snazi izvršavaju, jer dobrih zakona ima posvuda“.

Dakle, konsolidirana demokracija nastaje onda kada pravni subjekt može postići svoje zakonite ciljeve legalnim putem bez potrebe da pribjegava nezakonitim radnjama ili nasilju. Postavlja se pitanje: da li su demonstranti 7. februara 2014. mogli ostvarivati svoja prava legalnim sredstvima ili su morali pribjeći nasilju? Čak i poslije pljačkaške privatizacije, koja se i mogla provesti samo pod auspicijom političkih partija i njihove moći (nema organiziranog kriminala bez političke podrške, ostalo je krađa čokolade u samoposluzi!), ne bi došlo do februarских pobuna da su tužiteljstva i sudstvo radili svoj posao.

Lišenjem bosanskohercegovačkih građana (radnika) svake nade politika ih je pretvorila u žestoke neprijatelje, skoro cijele zajednice (zapaljeno Predsjedništvo, kantonalne i općinske zgrade, kao metafore mrske vlasti, iako je „naša“). Stoga je prosječni građanin Bosne i Hercegovine lišen svake nade u bolje sutra.

5. **Funkcionalna država** Bosna i Hercegovina je nemoguća sve dok egzistira u „luđačkoj košulji“. Dejtonski ustav koji destabilizira i paralizira normalan društveni i svaki drugi razvoj je ustavna fikcija. Nejednakost i pravna nesigurnost građana, pocijepan ekonomski prostor, prevelika birokratizacija (preko stotinu ministara i sve što ide uz njih) i neodgovornost državnih službenika koji su postali kasta u bosanskohercegovačkom društvu (ne podliježu pravnoj nego političkoj odgovornosti svojoj partiji ili šefu partije, što stvara politički klijentelizam), sve je, velikim dijelom, zasluga nametnutog Dejtonskog ustava koji djeluje razarajuće na bosanskohercegovačko državno i društveno tkivo.

S druge strane, i oni bosanskohercegovački političari koji sebi tepaju da su „probosanski“ nedovoljno čine na funkcionalnom ustrojstvu države i prohodnosti bosanskohercegovačkog društva. Jedinstvo postoji samo u jednome: čuvanju „osvojenih“ političkih pozicija i neodricanju od privilegija, uprkos tome što su najbolje plaćeni političari u regiji, pa i u Evropi, ako uporedimo standard evropskih sa bosanskohercegovačkim građanima. Poznato

je da jedan bosanskohercegovački lider vozi (službeni) automobil iste marke kao i kancelarka Savezne Republike Njemačke, Angela Merkel.

6. **Ekonomski održivo društvo** u Bosni i Hercegovini veoma je teško stvoriti u uništenoj, razorenoj i (svjesno) opljačkanoj privredi. Ali sve te činjenice dodatno moraju motivirati sve potencijale u društvu da se izbore, da zahtijevaju kako društveno-političko tako i društveno-ekonomsko odgovorno ponašanje, odnosno stvaranje sistema društveno prihvaćenih normi ponašanja i institucija koje bi bile posrednik između države i tržišta, uz značajan stepen tržišne slobode. Uprkos neoliberalističkoj teoriji o samodovoljnosti tržišta, neophodan je određen stepen državne regulacije, pogotovo s obzirom da su još uvijek mnogobrojna prirodna bogatstva u vlasništvu države/društva. I opet dolazimo do problema: koliko i kako sve ove mjere može provesti Bosna i Hercegovina kao slaba država, jer oblikovanje ujedinjene Evrope podrazumijeva i odricanje od države kao modernog oblika vlasti (a samo kao države, i velike i male države su, u načelu, jednakopravne). Da li to znači da tada opstajemo samo kao zajednice? Etničke, vjerske ili neke druge? U tom slučaju preovlađuju grupni, korporacijski i lični interesi kao zamjena za državu kao mehanizam javne vlasti i javnog odlučivanja. To dovodi do redistribucije moći i bogatstva koje preuzima manjina. U bh. medijima nalazimo tvrdnju da u BiH postoji 90 osoba koje raspolažu sa bogatstvom od oko devet milijardi eura?!

Nesporno je da ekonomski prosperitet pozitivno djeluje na izgradnju konsolidiranog demokratskog društva (srednja klasa, rast kvalificirane radne snage, rast obrazovanja, razmjena dobara, znanja, iskustava itd.), naravno, ne zanemarujući i ostale mnogobrojne društvene faktore. Apsolutno je slobodno samo svjetsko tržište u globaliziranom svijetu.

Još nekoliko teza:

- neophodno je izvršiti denacifikaciju bh. društva;
- političke partije pretvaraju socijalnu u političku moć prezentirajući partikularne interese koji su uži od nacionalnih (državnih) i ideologizirajući političku borbu za moć (ciljevi često skriveni, teško dokučivi običnom čovjeku, mogućnost manipulacije), posredujući i transformirajući nepolitičke faktore u politiku;
- politizacija religije i religiozacija politike (mnogo je religije u javnom diskursu, a malo vjere; vjerske zajednice često podržavaju „našu“, pa makar i zlu i nepravednu vlast);
- nedostatak demokratskih ideala i rezignacija neće popraviti naše društveno stanje.

Prof. dr. Enes Durmišević

EVROPSKA KONVENCIJA ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA KAO REFERENTNI INSTRUMENT ZA PRIJEM DRŽAVE U EVROPSKU UNIJU

Namjera mi je danas da naglasim jedan problem koji je za nas vrlo aktuelan i jako prisutan u političkom životu. Naime, već preko četiri godine brojni predstavnici Evropske unije insistiraju na djelimičnoj primjeni Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljnjem tekstu: Evropska konvencija). Oni polaze isključivo od presude Suda za ljudska prava u Strazburu u predmetu „Sejdić-Finci“. Pri tome isključuju sve one druge odredbe koje ne pokriva spomenuta presuda, a u najmanju ruku nisu manje značajne od odredbi Ustava koje bi trebalo uskladiti sa Evropskom konvencijom. S tim u vezi se postavlja pitanje: da li je taj postupak predstavnika Evropske unije u skladu sa osnovnim principima evropskog javnog poretka, posebno, odnosa primjene Evropske konvencije i prijema države Bosne i Hercegovinu u Evropsku uniju?

Evropska konvencija prihvata bogati katalog ljudskih prava Deklaracije o ljudskim pravima u namjeri da im uz proklamaciju osigura i efikasnu kolektivnu zaštitu u okviru jurisdikcije Vijeća Evrope i Evropske unije. Evropska konvencija posvećena je njihovoj konkretnoj zaštiti i predstavlja model uspješne primjene u Evropi i uopće na međunarodnom planu. Tim putem čovjek/pojedinac stječe mogućnost da sudskim putem, kao subjekt međunarodnog prava, štiti i provodi ljudska prava. Projekt međunarodne zaštite ljudskih prava realiziran je Londonskim sporazumom o stvaranju Vijeća Evrope 1949. godine. Statutom Londonskog sporazuma izraženo je uvjerenje demokratskih država Evrope da ljudska prava čine temelje pravde i mira u svijetu. Tim statutom je u Preambuli Sporazuma izraženo ubjeđenje da se ljudska prava najbolje štite stvarnom političkom demokracijom i zajedničkim shvatanjem i poštivanjem ljudskih prava.

Evropska konvencija predstavlja, prije svega, model istinske demokracije kakva je primjerena svakoj državi potencijalnoj članici Vijeća Evrope i Evropske unije. Države koje pristupaju bilo kojem od ova dva oblika evropskih integracija bazirane su na jednoj zajedničkoj koncepciji demokracije i zajedničkom poštovanju prava čovjeka. Stavljajući težište na zajednički interes potencijalnih članica, Evropska konvencija stoji na stanovištu da su ljudska prava esencijalno i prava kolektiviteta.

Upravo imajući u vidu tu okolnost, Evropska konvencija ima za cilj ne samo da države štite ljudska prava nego i da ta prava budu predmet kolektivne zaštite evropskog regiona. U slučaju Loizidou protiv Turske od 23. marta 1995. godine Sud za ljudska prava je Evropsku konvenciju kvalificirao kao „ustavni instrument evropskog javnog poretka“.¹ Isto tako, Sud je u slučaju Sunday Times iz 1979. godine naglasio da ne može biti demokratskog društva bez vladavine prava, istinske demokracije i političkog pluralizma.² Prema članu 3. Statuta Vijeća Evrope, svaka članica Vijeća Evrope priznaje načelo vladavine prava i načelo prema kojem svaka osoba pod njezinom jurisdikcijom mora uživati ljudska prava i temeljne slobode te se obavezuje da će iskreno i djelotvorno saradivati na postizanju cilja određenog u poglavlju I.³

1 Loizidou protiv Turske, od 23. marta 1995. godine, A 310, p. 75.

2 Sunday Times, od 26. aprila 1979. godine.

3 Poglavlje I. – Član 1. – „Cilj Vijeća Evrope: a) Cilj je Vijeća Evrope ostvariti veće jedinstvo između

Međutim, za nas je ovom prilikom, svakako, od najvećeg značaja da je Evropska konvencija referentni instrument države za prijem u Evropsku uniju. Ugovor o Evropskoj uniji ističe tri principa i to prava čovjeka, demokraciju i vladavinu prava.⁴ Istovremeno, Ugovor o Evropskoj uniji naglašava poštovanje tri principa kao statutarni uvjet za pristupanje Uniji:

„Svaka evropska država koja poštuje vrijednosti člana 2 i koja se obavezuje promicati ih, može podnijeti zahtjev za članstvo u Uniji. O tom se zahtjevu obavještava Evropski parlament i nacionalni parlamenti. Država podnositeljica zahtjeva svoj zahtjev upućuje Vijeću, koje odlučuje jednoglasno nakon savjetovanja sa Komisijom i nakon dobivene saglasnosti Evropskog parlamenta, koji odlučuje većinom svojih članova. Uzimaju se u obzir uvjeti prihvatljivosti koje je dogovorilo Evropsko vijeće.

Uvjeti primanja u članstvo i prilagodbe Ugovora na kojima se Unija temelji, koje to primanje povlači za sobom, predmetom su sporazuma između država članica i države podnositeljica zahtjeva. Taj se sporazum podnosi na ratifikaciju svim državama ugovornicama u skladu sa njihovim ustavnim odredbama.“⁵

Prema tome, potrebno je naglasiti da država Bosna i Hercegovina, kao članica Vijeća Evrope i potpisnica Evropske konvencije, mora ispunjavati sve uvjete koje propisuje član 2. Ugovora o Evropskoj uniji koji glasi:

„Unija se temelji na vrijednostima poštovanja, ljudskog dostojanstva, slobode, demokracije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava uključujući i prava pripadnika manjina. Te su vrijednosti zajedničke državama članicama u društvu u kojem preovladavaju pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost, jednakost žena i muškaraca.“

Već na prvi pogled je vidljivo da država Bosna i Hercegovina uopće ne ispunjava uvjete iz člana 2. Ugovora o Evropskoj uniji, pogotovo ako se tome dodaju odredbe člana 6.2. i 3. koje glase: „Unija pristupa Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava (...). Temeljna prava, kako su zajamčena Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i kako proizlaze iz ustavnih tradicija zajedničkim državama članicama, čine opća načela prava Unije.“

Prema tome, zahtjev da se u Bosni i Hercegovini direktno primjenjuje Evropska konvencija i da ima prioritet nad svakim pravom – koji na svoje ispunjenje čeka već osamnaest godina – nije, nažalost, ispoštovala država Bosna i Hercegovina. Isto tako, taj zahtjev neće biti ispoštovan ako bi se mijenjao Ustav Bosne i Hercegovine u dijelu koji se tretira u presudi „Sejdić-Finci“ Suda za ljudska prava u Strazburu. Takva djelimična primjena Evropske konvencije bila bi štetna za državu Bosnu i Hercegovinu jer bi izostavila sve one važne principe Evropske konvencije koji znače

svojih članica radi očuvanja i promicanja ideala i načela koji su njihova zajednička baština i poticati njihov ekonomski i socijalni napredak. b) Tom će se cilju težiti putem organa Vijeća Evrope, raspravljanjem pitanja od zajedničkog interesa, sklapanjem sporazuma i usvajanjem zajedničke akcije na ekonomskom, socijalnom, kulturnom, znanstvenom, pravnom i administrativnom polju, kao i očuvanjem i razvojem ljudskih prava i temeljnih sloboda. c) Sudjelovanje članica u radu Vijeća Evrope ne smije utjecati na njihov doprinos u djelovanju Ujedinjenih naroda i drugih međunarodnih organizacija ili zajednica kojih su članice. d) Pitanja koja se odnose na nacionalnu odbranu nisu u nadležnosti Vijeća Evrope.“

4 Ugovor o Evropskoj uniji, član 6, par. 2.

5 Ugovor o Evropskoj uniji, član 49.

jednakost, slobodu, vladavinu prava. Naročito bi škodila afirmaciji demokratske države Bosne i Hercegovine kao neophodnom uvjetu ostvarivanja njene osnovne obaveze da osigura svim licima pod svojom jurisdikcijom prava i slobode utvrđene u Evropskoj konvenciji i protokolima uz nju.⁶ No, ovom prilikom treba dodati da bi djelimična primjena Evropske konvencije djelovala jako štetno na ukupni kredibilitet Evropske konvencije kao ustavnog instrumenta evropskog javnog poretka. Država Bosna i Hercegovina je pristupila Evropskoj konvenciji kao cjelini, a Evropska konvencija može ostvariti svoju svrhu samo ako se primjenjuje u cjelini zajedno sa svim svojim protokolima.

U današnjoj našoj situaciji smatramo da je, svakako, od najvećeg značaja snaženje demokratske države Bosne i Hercegovine na način da efikasno osigura pravo svakom fizičkom i pravnom licu na neometano uživanje svoje imovine. Ovdje mislimo u prvom redu na to da bi blagovremena primjena odredbe člana 1. Protokola 1. uz Evropsku konvenciju zaštitila, prije svega, državnu imovinu i spriječila njenu bezobzirnu pljačku kroz privatizaciju, prilikom koje uopće nije vođeno računa o općem interesu države i građana Bosne i Hercegovine. Država Bosna i Hercegovina bi već prije osamnaest godina zaštitila svoju imovinu, a privatizaciju vršila samo u onom njenom dijelu i na način koji je saglasan sa općim interesom. Svakako, taj opći interes bi bio osnovni kriterij i za pravo države Bosne i Hercegovine koje joj daje Evropska konvencija da može ograničiti imovinu svakog fizičkog ili pravnog lica ako je to u javnom interesu. Najzad, oslanjajući se na opći interes, država Bosna i Hercegovina bi nadzirala i korištenje imovine fizičkih i pravnih lica – dakle i države kao pravnog lica – da bi se u svemu osigurao javni interes.

Da zaključimo, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava se morala od 14. decembra 1995. godine primjenjivati u cjelini ili nikako, zato što nikom nije ostavljeno na volju da bira koje će odredbe primijeniti, a koje neće. Prema tome, nije presuda „Sejdić-Finci“ nego je Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava referentni instrument za kandidatski status države Bosne i Hercegovine.

Prof. dr. Lada Sadiković

6 Član 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. godine.

DODATNE NADLEŽNOSTI KAO MEHANIZAM INTEGRACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

SAD i Evropska unija preko svojih političkih predstavnika mogle bi pomoći Bosni i Hercegovini tako što bi aktualizirali odredbe dejtonskog Ustava o dodatnim nadležnostima države Bosne i Hercegovine sadržane u članu III stav 5. dejtonskog Ustava te insistirali da se visoki predstavnik, kao krajnji tumač civilnog dijela Dejtonskog sporazuma, odredi prema njima i da tumačenje navedenih odredbi. Time bi Bosna i Hercegovina, pored taksativno navedenih nadležnosti koje su određene članom III Ustava Bosne i Hercegovine, dobila i druge nadležnosti potrebne da bi ona mogla funkcionisati kao država u punom kapacitetu.

U tom smislu treba istaći da u članu III stav 1. stoji da su sljedeća pitanja nadležnost institucija BiH:

a) vanjska politika, b) spoljnotrgovinska politika, c) carinska politika, d) monetarna politika, kao što je predviđeno članom VII, e) finansiranje institucija i plaćanje međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine, f) imigracija, izbjeglice i azil, g) provođenje međunarodnih i međuentitetskih politika i regulacija krivičnih propisa, uključujući i odnose sa Interpolom, h) uspostavljanje i funkcionisanje zajedničkih i međunarodnih komunikacija, i) regulisanje međuentitetskog transporta, j) kontrola zračnog prometa.¹

Članom III stav 3. entitetima su u nadležnost date sve vladine funkcije i moći koje nisu izričito date u ovom ustavu institucijama Bosne i Hercegovine.² Međutim, nadležnost institucija Bosne i Hercegovine određena je ne samo članom III stav 1. već i članom III stav 5. kojim su utvrđene i dodatne nadležnosti Bosne i Hercegovine. Tu stoji: „Bosna i Hercegovina će preuzeti nadležnost za takva pitanja o kojima se entiteti slože; koje su u skladu sa Aneksima 5-8. Općeg okvirnog sporazuma; ili koje su potrebne da se očuva suverenitet, teritorijalni integritet, politička nezavisnost i međunarodni subjektivitet Bosne i Hercegovine, u skladu sa raspodjelom odgovornosti među institucijama Bosne i Hercegovine. Dodatne institucije mogu biti uspostavljene prema potrebi kako bi vršile ove nadležnosti.“³

Nažalost, iako ova odredba predstavlja slovo a ne duh Dejtona, nijedan visoki predstavnik od 1995. godine do danas nije dao tumačenje ove odredbe.⁴ Istina, pojedini visoki predstavnici, posebno Ešdaun i Petrič, koristili su mogućnosti navedene odredbe kako bi otklonili blokade u donošenju zakona i nametnuli svojim odlukama zakone koji su imali integrirajuću ulogu za Bosnu i Hercegovinu.

1 Član III stav 1. Ustava Bosne i Hercegovine, Ustav BiH, Aneks 4. (1996), Dejtonski mirovni sporazum, proširano izdanje, JP NIO „Službeni list RBiH“, Sarajevo.

2 Član III stav 3. Ustava Bosne i Hercegovine, Ustav BiH, Aneks 4. (1996), Dejtonski mirovni sporazum, proširano izdanje, JP NIO „Službeni list RBiH“, Sarajevo.

3 Član III stav 5. Ustava Bosne i Hercegovine, Ustav BiH, Aneks 4. (1996), Dejtonski mirovni sporazum, proširano izdanje, JP NIO „Službeni list RBiH“, Sarajevo.

4 Mora se reći da su neki visoki predstavnici koristili mogućnosti ove odredbe pa su u tom smislu donijeli odluke o proglašenju zakona koje su imale veliki značaj za Bosnu i Hercegovinu. Problem je što je to bilo paušalno korištenje odredbe prema potrebi, dok bi mnogo značajnije bilo da je dato tumačenje ove odredbe.

Slovom Dejtona predviđeno je da će Bosna i Hercegovina preuzeti nadležnost za sva pitanja o kojima se entiteti slože. Iako bi, teorijski, entiteti sve svoje ovlasti mogli prebaciti na državu Bosnu i Hercegovinu, u sadašnjim odnosima bilo kakvo prenošenje nadležnosti sa entiteta na državu izgleda nerealno, posebno zbog politike manjeg entiteta u kojem zasad preovladavaju snage koje priželjkuju podjelu Bosne i Hercegovine. Međutim, dodatne nadležnosti ne zavise samo od saglasnosti entiteta, jer u daljnjem tekstu odredbe stoji da će Bosna i Hercegovina preuzeti nadležnost i za takva pitanja koja su u skladu sa Aneksom 5-8. Shodno tome, posebno se izdvajaju pitanja koja su regulisana aneksima 6. i 7, a odnose se na ljudska prava te povratak izbjeglih i raseljenih lica. Ovom odredbom ta pitanja su slovom Dejtona data u nadležnost državi Bosni i Hercegovini. Ni ovaj dio odredbe o dodatnim nadležnostima nije realiziran.

Najvažniji dio odredbe o dodatnim nadležnostima čija bi striktna implementacija omogućila integraciju države Bosne i Hercegovine i oslabila moć entiteta jeste da će Bosna i Hercegovina preuzeti nadležnosti koje su potrebne da se očuva suverenitet, teritorijalni integritet, političku nezavisnost i međunarodni subjektivitet Bosne i Hercegovine. Pošto je formulacija postavljena u formi pravnog standarda odnosno nedovoljno određenog pojma, potrebno je dati odgovor na pitanje šta sve treba dati u nadležnost državi Bosni i Hercegovini da bi se očuvala njena suverenost, njen teritorijalni integritet, politička nezavisnost kao i međunarodni subjektivitet. Koje bi nadležnosti zadovoljile ovu formulaciju? Odgovor na ovo pitanje može dati samo visoki predstavnik jer u Aneksu 10. koji govori o civilnoj implementaciji Mirovnog sporazuma u članu V stoji da je visoki predstavnik konačni organ nadležan za tumačenje ovog sporazuma o implementaciji mirovnog rješenja.⁵

Ako imamo u vidu da je u Aneksu 10, u članu I stav 1, predviđena obaveza strana, pored ostalog, u pogledu uspostavljanja političkih i ustavnih institucija u BiH te da je u stavu 2. istog člana predviđeno imenovanje visokog predstavnika kako bi pomogao i mobilizirao sve što je potrebno da bi se realizovao civilni aspekt Dejtonskog sporazuma,⁶ onda je potrebno istaći da uspostava institucija države Bosne i Hercegovine predstavlja jedan od njegovih najvažnijih segmenata. Međutim, proces uspostavljanja institucija Bosne i Hercegovine nije okončan sve dok se ne protumači i ne primijeni odredba o dodatnim nadležnostima kojima bi se proširila nadležnost institucija Bosne i Hercegovine te, pored taksativno navedenih nadležnosti predviđenih u članu III st. 1, odredile i nadležnosti koje bi bile obuhvaćene formulacijom iz člana III stav 5.

Visoki predstavnik se ne može zaklanjati ni iza koga u pogledu ove mogućnosti. Ne može se pozivati na nedostatak političke volje vodećih zemalja svijeta. Ne može se pozivati ni na nedostatak podrške Vijeća za implementaciju mira jer to tijelo nije predviđeno Dejtonskim sporazumom. Ono je oformljeno pred potpisivanje Dejtonskog sporazuma u Parizu da bude u funkciji i pomoći visokog predstavnika, a nikako obrnuto.

Istina, podrška da se da tumačenje odredbi o dodatnim nadležnostima od velikih sila, izražena preko Vijeća za implementaciju mira koje u tom tijelu ima svoje predstavnike, dala bi vjetar u leđa visokom predstavniku da izvrši tumačenje odredbi o dodatnim nadležnostima i omogući realizaciju istih, čime bi Bosna i Hercegovina započela potpuno novu fazu u svom razvoju i približila se

5 Aneks 10, član V (1996), Dejtonski mirovni sporazum, proširano izdanje, JP NIO „Službeni list RBiH“, Sarajevo.

6 Aneks 10, član I st. 1. i 2. (1996), Dejtonski mirovni sporazum, proširano izdanje, JP NIO „Službeni list RBiH“, Sarajevo.

porodici normalnih, demokratskih i funkcionalnih evropskih država. Entitetska moć bi se smanjila, a time i snaga protagonista politike razbijanja Bosne i Hercegovine, dok bi ojačale snage koje Bosnu i Hercegovinu vide kao konstantu.

Literatura i izvori

1. Duvnjak, N. (2004), *Ogledi o dejtonskoj Bosni i Hercegovini*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
2. Grupa autora (1974), *Uporedni pregled republičkih i pokrajinskih ustava*, Institut za uporedno pravo, Beograd.
3. Ibrahimagić, O. (2005), *Državno uređenje Bosne i Hercegovine*, samizdat, Sarajevo.
4. Ibrahimagić, O. (1997), *Državnost i nezavisnost Bosne i Hercegovine*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo.
5. Ibrahimagić, O. (2008), *Politički sistem Bosne i Hercegovine*, samizdat, Sarajevo.
6. Ibrahimagić, O. (1999), *Supremacija Bosne i Hercegovine nad entitetima*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo.
7. Kurtćehajić, S., O. Ibrahimagić (2007), *Politički sistem Bosne i Hercegovine*, samizdat, Sarajevo.
8. Pejanović, M. (2010), *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine: studije, članci i intervjui*, „Šahinpašić“, „Udžbenici i priručnici“, Sarajevo – Zagreb.
9. Trnka, K. (2000), *Konstitutivnost naroda*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo.
10. Ustav BiH/Aneks 4. (1996), Dejtonski mirovni sporazum, proširano izdanje, JP NIO „Službeni list RBiH“, Sarajevo.

Prof. dr. Suad Kurtćehajić

NACIONALIZAM I PROJEKAT IMPOSTIRANJA ANOMIJSKE BOSNE I HERCEGOVINE

Evropska unija kao povijesni oblik uvećane „nove-stare nacije“ (*super-nation*) (Smith, 1995) te kao paradigma multikulturalnih i multinacionalnih entiteta, odgajateljica inkomenzurabilnih individualnih i kolektivnih vrijednosti, predstavlja budući prostorno-vremenski okvir za Bosnu i Hercegovinu unutar koje bi se trebali realizirati svi institucionalni i neinstitucionalni segmenti evropske ekonomske, kulturne i političke stvarnosti nasuprot violentnih, proturacionalnih, tribalističkih i protucivilizacijskih praksi i formi iskustva koje su oblikovale prošlost bosanskohercegovačkog društva, a koje su (jedino pod uvjetom ignoriranja povijesti) strane evropskom kulturno-civilizacijskom iskustvu.¹ Ulazak u Evropsku uniju (kao porodicu zemalja koje su objektivirale svoje „šanse“ i fokusirale se na „budućnost“ unutar evropskog prostora²) implicira sublimiranje nacionalističkog diskursa u forme racionalno prihvatljivih, konsenzualnih, ekonomski efektivnih i kulturno polivalentnih „društvenih činjenica“ i „društvenih djelovanja“ ili pukog supstituiranja etno-nacionalističke forme društvene stvarnosti drugom formom koja vrši privaciju isključivosti, eliminacije Drugog, etno-religijske privilegiranosti i *prirodne* ili *povijesne datosti* jednih u odnosu na druge etc. Evropsko naslijeđe je forma ambivalencije; svjedoci smo ekonomskog, znanstvenog, tehničkog i tehnološkog progresa, ekonomsko-pragmatičke izvrsnosti i instrumentalne kalkulabilnosti ali i ignoriranja stvarnosti u formi destrukcija i devastacija na drugoj razini. Nju ne konstituira samo ekonomija nego i političke konstelacije usmjerene na demagošku eksplikaciju i *demagošku konstrukciju stvarnosti* ili „stavljanja u zagrade“ onih društvenih činjenica i manifestacija koje nemaju estetsku dopadljivost ili pak ekonomsko-političku svrhovitost.

„Kako se Evropa širi, preobražava i sve više intervenira u život svojih država članica, čini se da se zatvara u sebe, u svoje unutrašnje probleme, dok u isto vrijeme ne igra uvijek značajnu ulogu u svjetskim poslovima. Koji Evropljanin bez snažnog osjećaja srama može spomenuti nesposobnost Evrope da spriječi masakre u Bosni i nametne mir zaraćenim stranama? Koji Evropljanin može biti zadovoljan Evropom kada se izgovaraju imena Sarajeva, Vukovara i Srebrenice?“ (Touraine, 2007, 37).

1 Giorgio Agamben ukazuje na karakter evropske modernosti i biopolitičkog/tanatopolitičkog generiranja, reguliranja i reproduciranja društvene stvarnosti. U dijelu u kojem govori o „logoru kao nomosu modernog“ on navodi sljedeće: „Pravilno pitanje u pogledu užasa što su se počinili u logorima nije stoga ono koje licemjerno pita kako je bilo moguće počiniti tako okrutne zločine nad ljudskim bićima: poštenije i prije svega korisnije bi bilo pomno istražiti preko kojih su pravnih procedura i preko kojih političkih dispozitiva ljudska bića mogla tako potpuno biti lišena svojih prava i svojih prerogativa, da se bilo kakav čin počinjen protiv njih ne bi više poimao kao zločin (u tom je času, doista, sve postalo moguće).“ Agamben, G. (2006), *Homo sacer: Suverena moć i goli život*, Arkzin, Zagreb, 150.

Mogli bismo ustvrditi kako pravno-politički diskurs orijentiran ka eliminaciji Bosne i Hercegovine kao države i ka tretiranju sadašnjeg stanja normalnom bosanskohercegovačkom društvenom strukturom jeste kulminiranje ideje koja nasiljem i zločinom kao oblicima abnormalnog producira i institucionalizira te pravno-politički perpetuira „normalnost“ u koju nas uvjeravaju političke elite koje na domaćem i međunarodnom nivou suvereno upravljaju našom stvarnošću.

2 Mitja Velikonja u eksplikaciji „evrocentričkog metadiskursa“ govori o tipičnim EU mantrama poput „šanse“ i „budućnosti“ koje optimistički i aksiomatski opisuju i anticipiraju tokove društvenih procesa zemalja koje se nalaze pred božanskim vratima Evropske unije. Istovremeno, ne treba ignorirati i intencije ka amalgamiranju pojmova poput *Evropske unije* i *Evrope* kako bi se „političko-ekonomska zajednica preuzima geografsko-istorijsko ime kontinenta (...). Politički mit uvek se artikuliše kao ‘činjenica’ ili ‘datost’, u ovom slučaju kao geografska činjenica.“ Cf. Velikonja, M. (2007), *Evroza*, Biblioteka XX vek, Beograd.

Bosna i Hercegovina je država koja je ustavom (koji se doživljava kao kvazisakralizovani akt generiran u Daytonu 1995. godine) transformirana u protulogičku i protuhistorijsku tvorevinu. Sadašnje stanje karakterizirano je strukturalnim isključivostima, impostiranjem novog poretka i anomijskih relacija kao produkta subjektivističkih akcija određenih političkih aktera kao odlučujućih i suprimirajućih subjekata koji su, u funkciji apsolutnih suverena, svoje mentalne, psihotičke i subjektivne intencije, želje, aspiracije, momente trenutačnih i impulsivnih odluka, te ličnih frustracija, ideoloških preparacija ili puke želje za vlašću, u čisto instrumentalnom smislu, uspjeli da institucionalno etabliraju te generiraju na prinudi zasnovane skupove „društvenih činjenica“ od kojih je zavisila i od kojih zavisi svaka vrsta „društvenog djelovanja“ danas. Nacionalizam se ovdje javio kao specifičan vid destruktivnog, racionalnog i sistemski orijentiranog projekta sa intencijom eliminiranja bosanskog multilateralnog nacionaliteta, tj. dokidanja nacionalizma kao ideologije usmjerene na ideju o „autonomiji“, „jedinstvu“ i „identitetu“ jedne nacije (one koja se politički legitimira u državi BiH, ako se na nacionalizam promatra kao na ideju kongruencije nacionalnog i političkog, o čemu je govorio Gellner) te uspostavi homogenih nacionalnih država na temelju religijskog identiteta, te pripajanju tih država svojim susjedima. Kao zemlja koja je posjedovala vlastitu distinktivnu kulturnu povijest, sudbinu koju su dijelili svi njeni narodi i ljudi kao članovi te kulturne zajednice, kao zemlja čiji su članovi dijelili zajedničku povijest, zajednički jezik, zajednički obrazovni sistem, zajedničke navike i svakodnevne životne prakse i sve druge forme intersubjektiviteta neovisno o religijskim razlikama koje su u zemlji imale samo multilateralan i pluralan karakter, nastupilo je nacionalističko planiranje eliminiranja ideje nacije koja se nalazi u središtu nacionalizma: nacije kao „imenovane ljudske populacije koja dijeli historijski teritorij, sjećanja, vrijednosti, masovnu javnu kulturu i ekonomiju utemeljenu na zajedničkim zakonitim pravima i dužnostima za sve njene članove (Smith, 1991). Drugim riječima, nastupio je zločin u ime određenog identiteta i onih formi destrukcije koje se predstavljaju kao moralno prihvatljive ukoliko iste doprinose interesima određene nacije u okviru određenih povijesnih i političkih okolnosti. Stoga se nasilje u okviru nacionalizma javlja kao okvir legitimacije određenih političko-ideoloških djelovanja i praksi koje, jedanput objektivirane, trebaju biti naprosto zaboravljene kako bi etablirani poredak kao proizvod tog nasilja mogao funkcionirati (kako je to isticao Ernest Renan)³.

S druge strane, problem društvene stvarnosti u Bosni i Hercegovini se manifestira kao nemogućnost individua da na razini društvenih činjenica i društvenih djelovanja realiziraju sebe kao pripadnike nacionaliteta, a da taj nacionalitet ne bude determiniran religijskim kategorijama. S tim u vezi potrebno je eliminirati objektivitet bosanskohercegovačkog nacionalnog identiteta, odnosno, hegelijanski rečeno, eliminiranje „Objektivnog Duha“, a posebno one komponentne bez koje je država kao takva nezamisliva, a to je građansko društvo.⁴

3 Ne treba zaboraviti da nasilje kao metoda objektiviranja određenih povijesno-političkih i nacionalnih ciljeva nije stvar strana Evropi. Nacionalizam u tom smislu nije atavističko-instinktivni oblik kolektivne egzaltacije nad kojim se zgražava moderni i prosvjetiteljski Zapad; on je, štaviše, imanentan njegovoj povijesnoj logici. Cf. Wimmer, A, N. Glick Schiller (2002), „Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences“, *Global Networks*, 2/4, 301–334. Vidjeti također i zanimljiv tekst: Howard, M. (1994), „War and Nations“, u: Hutchinson, J., A. D. Smith, *Nationalism*, Oxford University Press, Oxford.

4 Hegel u vezi s tim jasno kaže: „Građansko društvo je razlika koja stupa između porodice i države, premda njegovo obrazovanje slijedi kasnije nego obrazovanje države; jer kao diferencija ono pretpostavlja državu koju ono mora imati pred sobom kao nešto samostalno da bi postojalo (...). Ako se država predstavlja kao jedinstvo različitih osoba, kao jedinstvo koje je samo zajedništvo, onda se time misli samo određenje građanskog društva (...). U građanskom društvu svako je sebi svrha, sve drugo mu je ništa. Ali bez odnosa prema drugima on ne može postići

Kako bi se Bosna i Hercegovina eliminirala kao forma objektivnosti, potrebno je eliminirati i koncept građanskog društva koji implicira odnos prema Drugom kao onom koji zajedno sa mnogom sukonstituira objektivitet zajednice. Ti Drugi su u rigidnom i ekstremnom nacionalističkom svjetonazoru prezentirani kao razlika, kao stranost koja ne smije biti dijelom moje vlastitosti; suprotno, Drugo može biti samo multipliciranje *istosti*, Drugi kao i ja sâm, bez distinkcija i heterogenosti; nacionalizam u tom smislu promatra Drugog u formi druge individue koji je pripadan istom etno-religijskom identitetu ili Drugi koji u nacionalističko-ideološkom smislu ima iste zajedničke premise kao i moja vlastitost. Stoga se građansko društvo ne konstituira preko Drugog kao susjeda, kao pripadnika drugog tipa etno-religijskog kolektiviteta, kao onog koji zajedno sa mnogom jeste su-pripadan zajedničkoj povijesti, zajedničkoj kulturi, zajedničkom obrazovnom sistemu, zajedničkom ekonomskom poretku, zajedničkom jeziku, etc., nego se konstituira sa Drugim koji nije tu pored mene, nego je Drugi ili fizički uklonjen ili se Drugi poima kao moj sukonstituent, ali ne unutar, nego preko granica kulturnog, geografskog i povijesnog prostora Bosne i Hercegovine. Stoga problem sa Bosnom i Hercegovinom nalazi se u odsustvu „kolektivne svijesti“ ili „kolektivne reprezentacije“ koja predstavlja neku formu zajedničkog nacionalnog identiteta koji nije svodiv na elemente religije ili etniciteta.

„Zajednička premisa“ koja bi racionalnim i konsenzualnim putem uspostavila odnose su-konstitucije i međusobne identifikacije u sadašnjoj društvenoj i političkoj stvarnosti Bosne i Hercegovine ne postoji; drugim riječima, Bosna i Hercegovina kao država koja institucionalno i vaninstitucionalno reprezentira individualne i kolektivne identitete skupovima zajedničkih vrijednosti i obaveznosti za sve njene članove figurira u nekom artifičijelnom okviru jer je politička stvarnost usmjerena ka eliminiranju svih atributa na osnovu kojih je moguće govoriti o karakteristikama jednog funkcionalno prepoznatog društvenog poretka.

Nije sporno da je Bosni i Hercegovini nužna „kolektivna reprezentacija“ po uzoru na tipove reprezentacije kakve imaju sve zemlje razvijenog Zapada i Istoka. Pitanje je kako se ista može konstruirati. Nacionalizam koji je usmjeren etabliranju etno-religijske homogenosti koja presijeca i fragmentira sve sfere jedne društvene i državne strukture obezbjeđuje sve uvjete za odsustvo takve vrste komplementarnosti. Stoga paradoksalnost Bosne i Hercegovine kulminira ne u tome što nije moguće pronaći konsenzualne i racionalno prihvatljive okvire na osnovu kojih bi ova zemlja normalno funkcionirala nego u tome što oni koji predstavljaju dio „društvenih činjenica“ Bosne i Hercegovine (kao nositelji njene funkcionalne moći) istovremeno ne žele da te činjenice budu izraz kolektivnih reprezentacija te zemlje, niti žele bilo koji okvir za neku drugu vrstu intersubjektivno konstruiranih reprezentacija. Nacionalisti usmjereni eliminaciji bosanskog nacionaliteta znaju da nacija, iako kontingencija (vrsta socio-političke konstrukcije koja vremenski može trajati jako dugo), može efektivno i intenzivno oblikovati smisao ljudskih života (čak i onda kada je to besmisleno) i to internaliziranjem vrijednosti nacionalnog identiteta, njenog reproduciranja kroz „institucije države i svakodnevnog života“ (Özirimli, 2005, 173). Stoga su istovremeno svjesni potrebe kreiranja novih (ili paralelnih) kolektivnih reprezentacija, paralelnih simboličkih konstrukcija koje postojeće i povijesno utemeljujuće smatra nepovijesnim i izmišljenim i koje u konačnom

opseg svojih svrha; ovi drugi su zato sredstvo za svrhu onog posebnog. Ali posebna svrha kroz odnos prema drugom daje formu općenitosti i zadovoljava se tako što ujedno zadovoljava dobrobit drugog.“ Cf. Hegel, G. W. F. (1989), *Osnovne crte filozofije prava*, „Veselin Masleša“/„Svjetlost“, Sarajevo, 318.

postojeće mogu apsolutno ukinuti.⁵ Postojeći kapaciteti države (oni atributi koji na simboličkoj i materijalnoj razini reprezentiraju državu) se kontinuirano opstruiraju kako bi se svjesno prikazali neoperativnim, nefunkcionalnim i koji, shodno toj logici, trebaju biti supstituirani onima koje su funkcionalni, a to suštinski implicira procese stvaranja kolektivnih reprezentacija u okviru homogenih etno-religijskih blokova, odnosno procese koji rezultiraju disolucijom ove zemlje. Cijena takve jedne političke ideologije je do sada mjerljiva nizom konsekvenci, a implikacije te namjeravane i nenamjeravane konsekvence u budućnosti zavise od cijelog niza okolnosti i uvjeta koje nije zahvalno anticipirati.⁶

Stoga je nezahvalno govoriti o mogućim opcijama koje bi obezbijedile da Bosna i Hercegovina pristupi Evropskoj uniji. Politička isfragmentiranost unutar koje dominira ideja o zemlji koja ne može funkcionirati ili, s druge strane, ideja da je njena politička struktura koja se bifurcira na državotvorne entitete imperativ za budućnost, može suprotnost pronaći samo u onim strukturama koje su utjecale na stvaranje ove političke tvorevine koja, kao neka vrste himeričke datosti, sebe ideološki reproducira ne dozvoljavajući reflektiranje o bilo kojim drugim alternativama. Riječ je o utjecaju međunarodne zajednice koja je koordinirala onim političkim odlukama kojima se jedna nenormalnost podmetnula pod normalno stanje stvari. Ostaje pitanje u kojoj mjeri će javni prostor građanskog društva (koji jedva da postoji) biti u stanju da (ukoliko se hipotetički desi intervencija međunarodne zajednice koja ne posjeduje jedinstven stav o pitanju sadašnjosti i budućnosti Bosne i Hercegovine) racionalnim, pluralističkim i argumentiranim diskursom ili zdravim razumom izvrši reaproprijaciju nečega što se imenuje zajedništvom, osjećajem i funkcioniranjem „kolektivnih reprezentacija“ i unutarnjom povezanošću i solidarnošću oko nečega što sada figurira kao puki nominalizam, a to je Bosna i Hercegovina. Pitanje je u kojoj će mjeri to biti realizirano na razini interpersonalnih odnosa i svakodnevnih životnih relacija kada Bosna i Hercegovina bude integralnim dijelom Evropske unije. Nadati se da će unutar evropskih konstelacija politički programi orijentirani ka disoluciji i eliminaciji biti prevaziđeni onim mrežama društvenih relacija i procesa na osnovu kojih funkcioniraju razvijene zemlje EU, te da će modusi djelovanja evropske ali i politike svjetskih sila prema Bosni i Hercegovini biti sa manjim udjelom demagogije, ukoliko se fenomen političkog uopće može od toga odvojiti.

5 Simbolička vrijednost i simboličko-kulturna konstrukcija kolektivnih reprezentacija nije samo odslikavanje nekih društvenih relacija nego je njihova konstitucija. Nacionalisti u tom smislu su svjesni da se postojeće vrijednosti mogu eliminirati (intelektualno, obrazovno, vojno, diplomatski etc.), tj. da se, na tragu Bourdieua, svijet može transformirati transformiranjem njegovih reprezentacija. Stoga ne čudi što je „sociologija znanja ili kulturnih formi eo ipso politička sociologija, odnosno, sociologija simboličke moći“.

Cf. Bourdieu, P., L. D. Wacquant (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, Cambridge.

6 Cijena ovakvih društvenih i političkih manifestacija do sada je vidljiva „razaranjima i devastacijama već raspoloživih društvenih resursa tako i enormnim uništavanjem i ponižavanjem ljudskih života i sudbina, pa, na kraju, i sveopćom degradacijom i brutalizacijom društvenog života postojećih zajednica i najvećeg dijela životnog svijeta konkretnih ljudi kao pojedinaca.“ Cf. Vrcan, S. (2006), *Nacija – nacionalizam – moderna država*, Golden marketing „Tehnička knjiga“, Zagreb, 40.

Literatura

1. Agamben, G. (2006), *Homo sacer: Suverena moć i goli život*, Arkzin, Zagreb.
2. Bourdieu, P., L. D. Wacquant (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, Cambridge.
3. Hegel, G. W. F. (1989), *Osnovne crte filozofije prava*, „Veselin Masleša“/„Svjetlost“, Sarajevo.
4. Özkirimli, U. (2005), *Contemporary Debates on Nationalism: A Critical Engagement*, Palgrave Macmillan, New York.
5. Smith, A. D. (1991), *National Identity*, University of Nevada Press, Reno-Las Vegas.
6. Smith, A. D. (1995), *Nations and Nationalism in A Global Era*, Polity Press, Cambridge.
7. Touraine, A. (2007), *A New Paradigm for Understanding Today's World*, Polity Press, Cambridge.
8. Velikonja, M. (2007), *Evroza*, Biblioteka XX vek, Beograd.
9. Vrcan, S. (2006), *Nacija, nacionalizam, moderna država*, Golden marketing „Tehnička knjiga“, Zagreb.
10. Wimmer, A, N. Glick Schiller (2002), „Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences“, *Global Networks*, 2/4, 301–334.

Vedad Muharemović

OGRANIČENJA I PREPREKE DELIBERACIJE U JAVNIM FORUMIMA BOSNE I HERCEGOVINE

Uvod

Govoriti o Bosni i Hercegovini na putu integriranja u Europsku uniju znači otvoriti temeljne probleme bh. političkog života u kojemu ne postoje niti najmanje zajedničke tačke koje povezuju različite interese i političke volje. Preglasavanje, neizglasavanje, federalizam, centralizirana BiH, istinska konstitutivnost konstitutivnih naroda, prava konstitutivnih manjina, pitanje jezika, obrazovanja, realiziranje presude „Sejdić-Finci“ i brojna druga pitanja su otvorena i bez ikakve naznake kada i kako bi mogla biti riješena. Na prvi pogled ovi problemi djeluju lako rješivi ili čak kao površni primjeri nesuglasja u političkom životu, ali, nažalost, riječ je o ključnim pitanjima koja utječu na put BiH ka europskim integracijama. Najveća prepreka za rješavanje ovih problema jeste gotovo potpuni nedostatak javnog uma i javne argumentacije u kojoj treba da participiraju svi akteri društveno-političkog života, a što onda na suštinski način onemogućava oblikovanje javne svijesti građana i definiranje strategija političkog djelovanja. Ovaj nedostatak pogađa i produktivno kreiranje sadržaja etnonacionalnog identiteta konstitutivnih naroda u BiH. Demokratska, liberalna društva, a takvo bi i bh. društvo htjelo biti, su društva u kojima niko nema niti smije imati monopol na istinu, odnosno društvo sa različitim pogledima i interesima, sa institucijama koje štite prava svih ljudi i omogućavaju im da zajedno žive u miru u kojem postoji vladavina zakona i demokratski izabrana vlada. U takvom društvu interesi manjina, posebno tzv. „konstitutivnih manjina“, ne smiju biti prepreka nego bogatstvo na kojem se gradi sva raznolikost političkog života. U vremenu u kojem ne postoji niti najmanji zajednički interes, što je jedan od bitnih uvjeta za demokratski orijentiranu zajednicu, BiH teško da može odgovoriti zahtjevima EU i svoj put ka integracijama učiniti kraćim. Da bi rješavanje problema bilo makar započeto, treba uvažiti volju sva tri konstitutivna naroda, a ta volja dakako nije jedinstvena i jedinstveno izražena. I kada god postavimo pred sebe ovo pitanje, vraćamo se na sami početak, a to je pitanje volje i jednakih prava za sve. O ključnim problemima u BiH, a koji se odnose na izražavanje i uvažavanje volje naroda, možemo govoriti preko nekoliko jasno artikuliranih argumenata.

1. Otvoreni dijalog kao imperativ za rješavanje svih problema u BiH

6. veljače 2014. Europski parlament je usvojio Rezoluciju o izviješću o napretku Bosne i Hercegovine za 2013. u kojoj se između ostaloga zahtijeva da sve „političke stranke rade na poboljšanju političkog dijaloga i jačanju političke kulture“ (tačka 5.) i ujedno ih poziva da „pojačaju suradnju i dijalog kako bi prevladali postojeće nesuglasice s ciljem napretka na putu reformi i poboljšanja života građana u BiH“ (tačka 1.). Imajući u vidu ove zahtjeve Europskog parlamenta, postaje jasno da temeljni uvjet za rješavanje problema nije zadovoljen: a to je dijalog. Dijalog između zainteresiranih strana nije uspostavljen. Iako gotovo iste političke elite vladaju bh. prostorom već dvije decenije, između njih, a za dobrobit građana, dijalog temeljen na argumentaciji i oslobođen srasti nije uspostavljen. U kolažu političkih očekivanja u BiH nije moguće naći

konsenzus kojim će biti zadovoljene sve strane podjednako, ali upravo zato treba težiti ka jednom od ključnih načela liberalnih demokracija kojim se postiže jedinstvo društva, a to je „konsenzus o političkoj koncepciji“. Stabilnost svakog društva je moguća upravo onda kada građani afirmiraju doktrine koje čine taj konsenzus. Ovo podrazumijeva da pojedinačne pravde nisu u „sukobu sa osnovnim interesima građana koje formiraju i podstiču njihovi društveni aranžmani“.¹ Jedan od aspekata konsenzusa je stabilnost što bi značilo, prema tumačenju Johna Rawlsa, da oni koji afirmiraju i formiraju različita gledišta koja podržavaju različite političke koncepcije neće povući svoju podršku ukoliko njihovo gledište dobije na vrijednosti u određenom političkom trenutku ili možda postane i dominantno.

„Dokle god se tri mišljenja afirmišu i ne revidiraju, politička koncepcija će imati podršku bez obzira na promene u raspodeli političke moći. Svako gledište podržava političku koncepciju zbog nje same ili zbog njenih kvaliteta. Test koji potvrđuje ovu tvrdnju je stabilnost konsenzusa u odnosu na promene u raspodeli moći između pojedinih gledišta.“²

Dakle, sveobuhvatne doktrine koje su uključene u političke koncepcije uključuju, ili bi tako trebalo biti, i oslanjaju se na temeljne moralne, filozofske, religijske odrednice koje su im najbliže. To ih ne čini manje ili više vrijednim nego ravnopravnim i daje mogućnost za dalji otvoreni dijalog koji nije i ne smije biti zasnivan na „konvergenciji sopstvenih ili grupnih interesa“. Konvergencija se ovdje treba pojaviti kroz dijalog suprotstavljenih strana i biti rezultatom tog dijaloga, a ne nikako a priori pristajanje uz neku unaprijed pretpostavljenu tačku.

Nakon prvih uličnih nemira na području Federacije BiH, 10. 2. 2014. godine šefovi misija zemalja EU su tim povodom usuglasili izjavu u kojoj između ostaloga stoji:

„Otvoreni dijalog između građana i vlasti je od izuzetne važnosti u trenutnoj društvenoj, ekonomskoj i političkoj situaciji. Sada je od vitalne važnosti da lideri i političari Bosne i Hercegovine, kao prvi korak, pažljivo saslušaju probleme svih građana ove zemlje. Stoga, očekujemo od svih lidera i političara u Bosni i Hercegovini bez izuzetka da se uključe u dijalog sa građanima.“

Dan kasnije ponovno stiže apel koji potpisuju ambasadori Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira u kojem pozivaju nadležne vlasti i političke stranke da se angažiraju na „dvostranom dijalogu s građanima i građanskim društvom o trenutnim socijalno-ekonomskim i političkim problemima u zemlji, kako bi se osmislile i provele konkretne mjere. Lideri se trebaju ozbiljno uključiti u dijalog s građanima i ne dozvoliti da nasilno ponašanje nekolicine bude izgovor za nerješavanje mirno iznesenih zahtjeva.“

Prateći zahtjeve prema bh. političarima koji stižu iz tri sasvim različita dokumenta a od institucija EU, vidimo da se oni svode na zajednički imenitelj: dijalog. Dijalog kao polazišna tačka za rasplitanje gordijskog čvora bh. političkih neprilika. Kada su prinuđeni da tijekom različitih

1 Rols, Džon (1998), *Politički liberalizam*, „Filip Višnjić“, Beograd, str. 170.

2 Rols, Džon (1998), *Politički liberalizam*, „Filip Višnjić“, Beograd, str. 184.

konferencija ili radnih sastanaka koje za njih organiziraju institucije EU usuglase svoje stavove i polazišne tačke za pokretanje dijaloga u institucijama BiH, bh. političari gotovo nikada ne uspiju u svome dijalogu. Najbolja potkrepa ovoj tvrdnji je slučaj nepoštivanja principa usuglašanih u Bruxellesu (1. listopada 2013.). U njima je bilo upisano nekoliko važnih očekivanja, koja su se pokazala praznim obećanjima: da će se presuda „Sejdić-Finci“ hitno provesti, i to do 10. listopada 2013., da će se ustanoviti izborni modaliteti u kojima će se voditi računa o legitimnoj zabrinutosti konstitutivnih naroda i „ostalih“, da će se spriječiti nametanje rezultata izbora bilo kojem konstitutivnom narodu te da će se usuglasiti mehanizmi za uspostavu učinkovite koordinacije u vezi sa pitanjima EU, uz poštivanje principa uključenosti utemeljenih na nadležnostima koje su također trebale biti prezentirane 10. listopada 2013.

2. Uloga javnog uma u funkciji prevladavanja aktualnih problema

Drugi argument na koji treba obratiti pažnju jeste uloga javnog uma u kreiranju bh. političke realnosti. Kao u svakom dobro uređenom demokratskom društvu, tako bi i u bh. društvu javni um trebao biti temelj za „postojanje razložnog pluralizma“. Činjenica da u BiH postoji nekoliko suprotstavljenih ili djelomično suprotstavljenih razložnih doktrina implicira i kulturu komuniciranja u uređenim institucijama.

Javni um je čin volje slobodnih i jednakih građana ili, bolje reći, um javnosti. Osnovna ideja javnog uma jeste da „utvrđuje osnovne moralne i političke vrijednosti koje će odrediti odnose ustavne demokratske vlasti prema građanima i njihov odnos jednih prema drugima“.³ Svi skeptici spram ideje javnog uma zapravo odbacuju ideju demokracije i njen kriterij reciprociteta. Pojam reciprociteta, ne samo u državnim institucijama, a o kojemu se uglavnom u BiH govori, jeste pojam preko kojega se propituje stupanj demokracije i demokratskih odnosa. Zapravo, ako imamo, a to je slučaj na bh. sceni, odnose prijatelja i neprijatelja, odnose nemilosrdne borbe za jednu i jedinu, pravu istinu, onda imamo na djelu i odbacivanje javnog uma, pa tako i političkog liberalizma. U multinacionalnoj državi kakva je BiH, javni um njenih građana bi trebao biti ključni pokretač svih odnosa i procesa. Dok god ne postoje javne debate o aktualnim političkim pitanjima uz ravnopravno učešće svih aktera, i ukoliko se stavovi ne formiraju na temelju konsenzusa postignutog na temelju boljih i održivijih argumenata, a za dobrobit svih građana, BiH neće napraviti niti jedan korak na putu ka integraciji u EU. Zašto? Zato što javna politička kultura pretpostavlja da se različita politička mišljenja mogu i trebaju razmijeniti u argumentiranoj raspravi sa drugim građanima, predstavnicima drugih političkih doktrina. Upravo na ovom mjestu javni um igra značajnu ulogu jer karakterizira rasuđivanje o svim bitnim političkim pitanjima. Dakle, odbacuje apsolutne istine. Svaka deliberativna demokracija nužno treba da ima javnost sposobnu da promišlja o gorućim političkim problemima. Osim ovoga, treba spomenuti i kulturu zaleđa koju nam spominje John Rawls, a koja je ništa drugo nego kultura „građanskog društva“, obrazovanja i medijske scene. Ona se ne rukovodi jednom centralnom idejom nego osigurava prostor slobodnog mišljenja i govora.

Osvrnemo li se na ulične prosvjede u Federaciji u veljači 2014. godine, lako je uočiti suštinsko odsustvo javnog uma i u polju građanskog/civilnog društva i političkih institucija. Naime, građani nezadovoljni socijalnim i drugim aspektima društvene zbilje su u rušilačkim uličnim pohodima nastojali ukazati na nužnost promjena. U tom trenutku u većim bh. gradovima formiraju

3 Rols, Džon (2003), *Pravo naroda*, NSPM Alexandria press, Beograd, str. 170.

se takozvani plenumi ili tijela građana koja treba da artikuliraju zahtjeve i nezadovoljstvo građana i konačno uspostave dijalog sa vladama koje su prethodno građani srušili. Šta se zapravo dešava na sceni? Akteri institucije plenuma (intelektualna scena mlađe i srednje generacije i NVO aktivisti) će pokazati da nemaju sluha za dijalog sa vladinim institucijama, sa neistomišljenicima, niti su spremni za razmjenu argumenata različitih „razložnih doktrina“, što nas dovodi do zaključka da ni oni akteri društva koji bi trebali biti korektiv nefunkcionalnim vlastima ne podržavaju osnovnu ideju javnog uma, a to su javni forumi sa slobodnom razmjenom suprotstavljenih argumenata. Dakle, dok god nema političke koncepcije pravde koja počiva na navođenju razloga za svoje temeljne političke doktrine i osjećaja za građansku uljudnost u međusobnim odnosima i odnosima prema drugim građanima, nema niti onog koncepta društva u kojem vrijede liberalni principi pravde jedino mogući za BiH.

3. Multikulturalni princip federalizma

Budući da su sve ili gotovo sve liberalne demokracije multinacionalne, u njima važi načelo uvažavanja „nacionalne i etničke razlike na stabilan i moralno obranjiv način“.⁴ Kao i u svakoj multinacionalnoj zajednici, tako i u BiH postoje poteškoće u federalnom sustavu. Koje? Problem ravnoteže između „centralizacije i decentralizacije“.

„Jedan od mehanizama priznavanja prava na samoupravu jest federalizam, koji dijeli ovlasti između središnje vlasti i regionalnih pojedinaca (provincija, država, kantona). Tamo gdje su nacionalne manjine regionalno koncentrirane, granice federalnih podjedinica mogu se povući tako da nacionalna manjina tvori većinu u jednoj od podjedinica. Pod tim okolnostima, federalizam može nekoj nacionalnoj manjini pružiti široku samoupravu, jamčeći joj sposobnost da na određenim područjima donosi odluke, a da je ne nadglasa šire društvo.“⁵

Imajući u vidu da BiH jeste sastavljena od federalnih i kantonalnih jedinica i da se upravo u tim jedinicama uočava problem statusa konstitutivnih naroda u svojstvu konstitutivnih manjina, kao da u bh. političkom životu vrijedi pravilo mišljenja većine, ovaj problem usložnjava sve političke odnose. Problem funkcioniranja federalnog uređenja BiH direktno nas dovodi do sljedećeg problema koji Kymlicka naziva „nadglasavanje šireg društva“, a to je izbor članova Predsjedništva po modelu koji će zadovoljiti očekivanja konstitutivnih naroda.

- a) Izravni izbor članova Predsjedništva po modelu koji će zadovoljiti očekivanja konstitutivnih naroda

Svjedoci smo da hrvatski narod, s pravom, izražava nezadovoljstvo u izboru hrvatskog člana Predsjedništva, jer se postojećim postupkom izbora ne uvažava volja hrvatskog naroda. Eklatantan primjer je izbor Željka Komšića koji je kao hrvatski član izabran voljom drugog naroda. Da je ovo jedan od vitalnih problema stabiliziranja problema u BiH, govori i zaključak velike sedmorke bh. političara u Bruxellesu od 1. listopada 2013. godine, kojim se izričito zahtijeva pronalaženje modela za ravnopravan izbor članova Predsjedništva.

4 Kymlicka, Will (2003), *Multikulturalno građanstvo*, Naklada „Jesenski Turk“, Zagreb, str. 41.

5 Kymlicka, Will (2003), *Multikulturalno građanstvo*, Naklada „Jesenski Turk“, Zagreb, str. 43.

b) Minimalni preklapajući konsenzus kao uvjet za prevladavanje problema

I konačno, posljednji ali veoma važan aspekt koji oslikava svu zapriječenost BiH ka EU jeste nepostojanje „preklapajućeg konsenzusa“. Polazeći od činjenice da građani koji učestvuju u političkom životu zajednice imaju i iznose različite poglede polazeći od svojih sveobuhvatnih doktrina, ponekad nepomirljivih ili jedva pomirljivih, postavlja se pitanje na temelju kojih ideala i načela oni nastupaju „jednako u vrhovnoj političkoj moći“ i da li, kada govorimo o BiH, oni tako doista i nastupaju. Pretpostavka je da oni svoju „moć mogu izvršavati tako da svaki od njih može razložno opravdati svoje političke odluke svakome drugome“. Ovdje dolazimo do već spominjanog kriterija recipročnosti prema kojem svi razlozi jednih moraju biti podjednako važeći i razložni i drugima. Rawls smatra da, ako je neka politička koncepcija pravednosti ispravno utemeljena na ispravno iskazanim načelima i koncepcijama praktičnog uma, onda je ta koncepcija pravednosti razložna za ustavni režim. A ako ona uživa potporu preklapajućeg konsenzusa razložnih doktrina, onda je za političke svrhe to dovoljno da se ustanovi javna osnova opravdanja. Njegov standard ispravnosti je razložnost i on dalje od toga ne ide. Pitanja istinitosti kojima se bave obuhvatne doktrine ne potvrđuju se, ali ni ne niječe. Ne zaboravimo ovdje prisjetiti se da, ako već postoji preklapajući konsenzus sveobuhvatnih doktrina (a u BiH mora postojati) o političkoj koncepciji pravednosti i ako je samo jedna od tih doktrina istinita, onda je i politička koncepcija pravednosti istinita, a svi građani su, politički gledano, u pravu.

Sanja Vlasisavljević

MOGUĆNOSTI I BUDUĆNOST BH. DRUŠTVA

Uvod

Prije razrade teme želim iznijeti nekoliko stvari koje upotpunjuju sliku i pomažu cjelovito sagledavanje problema. Reducirati složen problem na samo jednu njegovu manifestaciju i svojski se truditi za nju naći lijeka je u najmanju ruku nepošteno.

Čitava interakcija bh. društva i Evrope (koja eufemistično predstavlja u ovakvim vrstama diskursa „razvijeni svijet“ i nivo civilizacijskog razvoja koji se treba dosegnuti) me jezivo i groteskno podsjeća na poslovicu: „Rugala se kuka krivome drvetu“. Problemi bh. društva nisu ni po čemu drugačiji, niti različiti od evropskih; jedina je razlika što se oni u BiH lakše uočavaju i manifestuju zbog nefunkcionalnosti državnog aparata.

U ovome trenutku suštinski problem Evrope, bh. društva i svih ostalih društava koja počivaju na idejama humanizma, renesanse i prosvjetiteljstva je jedno dugotrajno stanje obezglavljenosti, stanje beskonceptijskog kretanja kroz vrijeme i prostor. Ideje na kojim je sagrađen evropski kulturni prostor i društvo (civilizacija bi ovdje bila krajnje nespretna i kabast termin) su kulminirale i doživjele optimum svojih ostvarenja u XIX vijeku. To je vrijeme kada nauka počinje istiskivati religiju iz društvene potke i načela odnosa čovjek – ostali ljudi – okruženje i nametati se kao humani supstrat društva i ideja vodilja napretka: beskonačni izvor efikasnih rješenja za sve čovjekove probleme.

I svjetski rat je bio događaj koji je za sva vremena raspršio tu iluziju. To je bio prvi rat u historiji čovječanstva u kojem je nauka aktivno potpomagala ratnu industriju. Efikasnost krikanjenih radionica smrti je ostavila Evropu zapanjenu i šokiranu pred milionskim žrtvama što su ostale na bojištima. Crv sumnje se uvukao u dotadašnju nepokolebljivu vjeru u nauku i njenu neupitnu progresivnost i dobroćudnost. Strahote I svjetskog rata su dovele do tog da se on nazove „ratom koji je okončao sve ratove“.

Evropska naopaka bajka

Tri su pojma bitno obilježila ideje, teorije i pokušaje osnivanja utopijskih društava. To su zemlja Dembelija (eng. The Land of Cockaigne), *Utopija* Tomasa Mora i *Grad sunca* Tomaza Kampanele. Dembelija je mitska zemlja koju su stvorila eskapistička maštanja srednjovjekovnog čovjeka suočenog s teškoćama i nepravdama srednjovjekovnog težačkog života. Zbog svojih odlika ona postaje dijelom golijardske lirike: mjesto suprotnosti koje ne pozna srednjovjekovna društvena ograničenja i koja se redovno krše – opate prebijaju njihovi monasi, seksualne slobode su svakom dostupne – monasi sebi odabiru časne sestre, dok je hrana prisutna u izobilju – pečene guske same ulijeću u usta, s neba kiši sir, a teku potoci vina. Iz eskapističkog tješnja pred surovošću srednjovjekovnog života Dembelija se prenosi u evropsko kolektivno pamćenje, pri čemu se njeno izobilje i sloboda pozicioniraju kao nepisani ideal svih potonjih pokušaja stvaranja idealnih društava i utopijskih teorija i ideja.

Drugi bitan uticaj je sama *Utopija*. Pored ironičnog naziva, ona predstavlja jednu vremenski udaljenu totalitarističku preteču i varijantu Hobsovog društvenog ugovora gdje se blagostanje i funkcionalnost države ostvaruje pojedinčevim prihvatanjem raščovječavanja tako što će biti bespogovorni izvršilac zadanih naredbi i tuđih odluka u velikoj mašini društva. Pak, Kampanelin *Grad sunca* se više bavio moralnim načelima i etikom u idealnom društvenom uređenju i kao takav postao standard za pitanja moralnih načela i etike za utopijske projekte što su uslijedili.

Autarkija koja krasi Fukojamin *Kraj povijesti i posljednjeg* čovjeka je nehotični trijumf autorove tvrdnje da su liberalna demokratija kao ustroj društva i kapitalizam kao tip društvenih odnosa najbolje i najfunkcionalnije prenošenje Dembelije u ovozemaljsku stvarnost. Nema potrebe iznositi šta su ostavile u amanet čovječanstvu praktične utopije XX vijeka.

Bosanski lonac

Nije mi cilj iznošenje problema bh. društva, već esencije onog što je proizvelo probleme i moguće načine njihovog otklanjanja.

Obezglavljenost i beskonceptijsko stanje bh. društva su rezultat promjena okolnosti unutar političkog i društvenog determinizma i procesa negativne aberacije: saobražavanja negativnog s negativnim. Naše društvo je izgubilo zdravo razmišljanje i odgovornost ponašanja jer su mu to omogućili strani izvori moći. Nužno je podvući crtu: nad našim društvom visi obaveza političkog konstituisanja da postigne konsenzus oko upražnjavanja vrste društvenih odnosa – proameričkog ili proevropskog tipa kapitalizma. Ulazak u Evropsku uniju kao novi tip civilizacijskog uređenja i geografske ekonomije zavisi od uslova da se opredijelimo za unutrašnje određenje koje će stvarati nove i dodatne vrijednosti kako bismo plasirali vlastiti društveni proizvod.

Bosna i Hercegovina je prije dvadeset i dvije godine napustila jedan oblik civilizacijskog uređenja i priprema se za drugo „tranzitirajući“, pod vječno prijetećim šengenskim zidom, na krivo protumačenoj ideji liberalizacije, što je problem upravljačkog kapaciteta društva. Niko ne misli da je nama izlaz u novim i dodatnim vrijednostima kako bismo trošili, nego oslanjanje na najamničku psihologiju pomoći koju smatram antropološkim defektom mentaliteta ovog prostora. Bh. društvo nije nesposobno da stvara, niti je servilno, već je ogrezlo u dugogodišnjem ali moralno opravdanom očekivanju da kreatori ovako nakaradne društvene stvarnosti priznaju grešku i isprave je. Međutim, dampovanje loših praksi od Evrope od prvog dana, nerazumijevanje i neznanje kako se postaviti prema raspadu Jugoslavije i problemu u BiH, nerazumno direktno presađivanje nasumično odabranih najboljih zapadnih kompromisa u realitet koji im, najblaže rečeno, nije blizak, ne budi nadu i nije razlog za radost.

Drugi dio problema je kulturne prirode. U slučaju da nam Evropska unija nametne svoju pravnu stečevinu kao našu kulturu, narodu ovog prostora prijeti raščovječavanje i odustanak od sebe kao subjekta kulture i civilizacije. Problem je okretanje ka radu, a ne iščekivanje da nam neko drugi ponudi rješenja i dadne vrijednosti za trošiti, što znači da smo na niskom nivou kulture. Kultura nije zabavno, pozorišni program izvedbene prirode, neprocjenljive knjige i prodaja umjetničkih slika: kultura je proces oblikovanja ponašanja pojedinca i naroda spram opstanka i razvoja u zatečenom prostoru. I u tom smislu trebamo postati subjektom kulture i

civilizacije i biti odgovorniji naspram okruženja koje nas *neće* u sebe ovakve kakvi jesmo, jer smo nedavno napustili jedan oblik civilizacijskog uređenja, a za drugi nismo pripremljeni. Ima li spasa? Naravno!

Moramo vidjeti koliko smo daleko otišli pogrešno da se možemo vratiti razvojnim potencijalima koji nam daju mogućnost opstanka. Bez političkog konstrukta bh. društva ne postoji ni pravni konstrukt bh. društva. Opredijeliti se za koji tip društvenih odnosa praktikovati. Opredijeliti se za način kako ovo bogatstvo koje imamo usmjeriti u društveno odabrane ciljeve.

Umjesto zaključka

Odbijam prihvatiti utilitarističko-materijalističko-hedonistički princip civilizacije i kulture koji je sad na djelu, jer on nema šanse za opstanak. Sadašnje kulture i civilizacije ne mogu opstati jer su se zavadile sa ideološkim arhitekturama što su im omogućile da postanu dominantne i jer su došle u sukob s prirodom. Ovakav model civilizacijskog uređenja je zapao u ćorsokak, jer nam ekosistem više ne daje čistu vodu i vazduh, dok istovremeno to uređenje ne razumije život s načela geopolitičkog razumijevanja, jer je nasilno i uljuljkano u lažna obećanja i mogućnosti regresivne tehnologije.

Informatička revolucija je za sva vremena izmijenila komuniciranje, stvaranje, primanje, razmjenu i dolazak do informacija i kulturne baštine. Ako mladi ljudi nisu danas u mogućnosti svojim znanjem, obrazovanjem i kulturom riješiti nijedan u moru problema Evrope i svijeta, onda neka u budućnosti ne budu isti problem kakav su sada misao, naučna zajednica i kulturna tekovina koji su ih obrazovali: one su ili digle ruke od sebe čekajući drugog da im pomogne da opstanu, ili uzalud slijede otpisane, propale, ishlapjele i neprirodne zakrpe i kompromise što su nazor pokrпали probleme društva 1970-ih, a danas su izvor novih slabosti. Mladim ljudima preostaje da pronađu način kako da iskoriste taj nevjerovatni tehnološki potencijal zajedno s mudrošću i iskustvom koje se vjekovima prikupljalo u dalji napredak društva, a ne u svrhe očuvanja danas bezvrijednog kompromisa, što je u onom trenutku olakšao bol, a na duge staze produžio proces dezintegracije društvenog tkiva.

Na kraju: ne izgubiti pravo na čovječnost, na kulturu, jer je ona više od znanja i obrazovanja. To je pitanje našeg opstanka. I Evropa i svijet će nas više cijeniti na osnovu onoga čime ćemo pridonositi (nove i dodatne vrijednosti), a ne preko onog što prosimo i moljakamo.

Literatura

Gibbon, Edward, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*.

Kalin, Boris (2001), *Povijest filozofije*, 25. izdanje, Školska knjiga, Zagreb.

Kovačević, I. i dr. (1991), *Engleska književnost (600-1700)*, prvi tom, IP „Svjetlost“, Sarajevo.

Misita, Nevenko (2012), *Evropska unija – pravo konkurencije*, Revicon, Sarajevo.

Mirza Čerkez